

ERMENİ MALLARI (EMVAL-İ METRUK) HAKKINDA YAPILAN İLK DÜZENLEMELERİN HUKUKİ AÇIDAN TAHLİLİ

Analysis of Legal Arrangement on Armenian Abandoned Properties from Legal Aspect

Suat ŞİMŞEK*

Özet: Ermenilerin bir kısmı, I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti için en sıkıntılı günlerinde Ruslarla işbirliği yapmış ve Osmanlı Ordusu'nu arkadan vurarak isyan etmişlerdir. Bunun üzerine yaşadıkları yerlerden çıkarılarak vatanın daha güvenli bölgelerine zorunlu göç ettirilmişlerdir. Güvenlik gerekçesiyle gerçekleşen bu zorunlu göç esnasında Ermeniler bazı eşyalarını yanlarında götürülebilenler bile taşınır mallarının çok önemli bir kısmını ve taşınmazlarını (arazi, arsa, bina) geride bırakmışlardır. Ermenilerden kalan bu malların korunması, idaresi ve tasfiyesi önemli bir sorun teşkil etmiştir. Hükümet bu sorunun çözümü adına Ermenilerin geride bıraktıkları mallarla ilgili ilk düzenlemeyi sevk ve iskân kararını aldıktan sadece üç gün sonra yapmıştır. 30 Mayıs 1915 tarihli Meclis-i Vükela Kararı'nda Ermenilerin geride bıraktıkları malların idaresi ile ilgili birçok temel esasa yer verilmiş ve bazı açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra yapılan diğer düzenlemeler Meclis-i Vükela Kararı'nda ana hatları belirlenen esaslar etrafında şekillenmiştir. Yapılan düzenlemeler ile Ermenilerin geride bıraktıkları malları konusunda özel yetkili emval-i metruke komisyonları kurulmuş ve emval-i metrukeye ilişkin tüm işlemler bu alanda uzmanlaşmış komisyonlar tarafından yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ermeniler, zorunlu göç, emval-i metruke, emval-i metruke tasfiye komisyonları.

Abstract: Armenians cooperated with Russians on the First World War's roughest days for the Ottoman State and rioted by stabbing the Ottoman Army in the back. Therefore, they have been expelled from the place they lived and have been compulsorily migrated to safer lands. During this compulsory migration, which has been occurred for security reasons, Armenians left behind an important part of their movable properties and real estates (land, buildings etc.) although they took some of these properties and estates with them while leaving. The protection, management and liquidation of these assets left behind by the Armenians constituted a significant problem. The government made the first regulation about the assets left behind by the Armenians only three days later than that it made the decision of dispatch and settlement. Many basic principles about the management of the assets left behind by the Armenians were included and some explanations were made in the decision of Meclis-i Vükela dated 30th May 1915. The following other regulations were shaped around the principles which had been mostly outlined in the Meclis-i Vükela Decision. By means of these regulations, special Abandoned Goods Commissions were founded for the assets left behind by the Armenians and all the operations related to the abandoned properties were done by the commissions specialized on this area.

Keywords: Armenians, compulsory migration, abandoned properties, commissions for the liquidation of abandoned properties.

* ÇŞB Millî Emlak Genel Müdürlüğü Daire Başkanı
suat.simsek@istanbulticaret.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1329-0468
Makale Geliş Tarihi: 20.10.2020, Makale Kabul Tarihi: 16.11.2020

Giriş

Ermenilerin daha Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Rusya tarafına geçmeleri, Rus Ordusu'na öncülük ve rehberlik yapmaları, bunun sonucu olarak Osmanlı ordusunun güvenliği için ciddi tehlike oluşturmaları, radikal önlemler alınmasını gerektirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ortaya çıkan bu sorunu bertaraf etmek ve devletin güvenliğini sağlamak amacıyla bazı önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu kapsamda 1915 yılında çıkarılan bir kanunu muvakkat ile “savaş zamanında devlete karşı gelenler” hakkında bazı tedbirler alınması öngörülmüştür. 27 Mayıs 1915 tarihinde çıkarılan Vakti Seferde İcraat-ı Hükümete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyece İttihaz Olunacak Tedabir Hakkında Kanun-u Muvakkat ile savaş zamanında ordu, kolordu, fırka ve müstakil mevki kumandanlarına casusluk veya hıyanetlerini hissettikleri köy ve kasaba ahalisini tek tek veya topluca, başka mahallere sevk ve iskân etme yetkisi de verilmiştir.

Bu kapsamda alınan en önemli tedbirlerden biri, Ermenilerin zorunlu göçe (tehcir) tabi tutulmasıdır. Zorunlu göçe tabi tutulan kişi ve zorunlu göç esnasında meydana gelen ölüm vakası sayısı konusunda, konunun tarafları arasında anlaşmazlık söz konusudur. Üstelik Türkiye Cumhuriyeti'nin konunun tarihçileri ilgilendirdiği ve konuyu tarihsel açıdan netleştirmek adına arşivlerin açılması gerektiği yönündeki argümanları kabul görmemektedir.

Zorunlu göç sonrasında ortaya, Ermenilerin geride bıraktıkları malların akıbetinin ne olacağı sorunu çıkmıştır. Zamanla, başka yerlere sevk edilen bu kişilerin geride bıraktıkları malların akıbeti konusunda çeşitli düzenlemeler yapılması zorunluluğu ortaya çıkmış ve bu zorunluluğun sonucu olarak bu konuda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. İlk zamanlarda konu Meclisi Vükela kararı ve talimatnamelerle düzenlenmeye çalışılmışsa da Birinci Dünya Savaşı'nın bütün şiddeti ile devam ettiği günlerde, 26 Eylül 1915 yılında çıkarılan Ahar Mahallere Nakledilen Eşhâsın Emval ve Düyun ve Matlubat-ı Metrukesi Hakkında Kanun-u Muvakkat ile, Ermenilerin geride bıraktıkları malların akıbeti yasal dayanağa kavuşturulmuştur.

Bu zorunlu göç esnasında yaşanan üzüntü verici olaylar, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin uluslararası arenada karşılaştığı en önemli sorunlardan bir tanesi haline gelmiştir. Konunun genellikle siyasi boyutu ve Ermenilerin tehcir esnasında yaşadıkları ön planda olsa da Ermenilerin geride bıraktıkları mallar (emvali metruke) ve bu mallar nedeniyle tazminat talepleri de gündeme gelmektedir.

Zorunlu göç uygulamalarının tarihsel ve siyasi yönleriyle ilgili olarak bugüne kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Buna mukabilen Ermenilerin geride bıraktıkları mallar (emvali metruke) konusunda yapılan çalışmalar sınırlıdır. Ancak 2010 yılından sonra Ermenilerin tazminat taleplerinin gündeme gelmesinin de etkisiyle emvali metruke konusuna akademik camiada ilginin arttığı görülmektedir.

Bu çalışmamızın amacı da, uygulamada, literatürde ve resmi yazışmalarda “Tasfiye Kanunu” olarak adlandırılan (çalışmamızda da bu ifade kullanılacaktır) Ahar Mahallere Nakledilen Eşhâsın Emval ve Düyun ve Matlubat-ı Metrukesi Hakkında Kanun-u Muvakkat’ın hangi saiklerle çıkarıldığıının ve bu Kanun’da emval-i metruke konusunun ne şekilde düzenlendiğinin incelenmesidir. Çalışmamızda ilk olarak emval-i metruke konusunda yapılan ilk idari düzenlemeler kısaca açıklanacaktır. Sonrasında yasal düzenlemeye duyulan ihtiyaç ve sonrasında ise Tasfiye Kanunu’nun hükümleri incelenecektir. Son bölümde ise Tasfiye Kanunu hukuki açıdan irdelenmeye çalışılacaktır.

I- EMVAL-İ METRUKE NEDİR?

Giriş bölümünde kısaca bahsettiğimiz üzere Ermenilerin, Devlete isyan etmeleri üzerine 27 Mayıs 1915 tarihinde çıkarılan Vakti Seferde İcraat-ı Hükümete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyece İttihaz Olunacak Tedabir Hakkında Kanun-u Muvakkat ile savaş zamanında ordu, kolordu, fırka ve müstakil mevki kumandanları; Hükümet emirlerine, memleket savunması ve asayişin korunması amacıyla alınacak tedbirlere karşı gelenlere ilişkin olarak her türlü önlemi alma konusunda yetkilendirilmiştir. Aynı Kanun’un 2. maddesi, bu askeri makamlara, casusluk veya hıyanetlerini hissettikleri köy ve kasaba ahalisini tek tek veya topluca, başka mahallere sevk ve iskân etme yetkisi de vermektedir. Zaten, bu nedenle, bu Kanun-u Muvakkate, uygulamada “Sevk ve İskân Kanunu” denilmektedir.

Sevk ve İskân Kanununun verdiği yetkiye dayanılarak, Ermeniler buldukları yerlerden çıkarılmış ve yurdun başka bölgelerine sevk edilmişlerdir. Zorunlu göçe tabi tutulan bu kişilerin geride bıraktığı mallar, literatürde ve uygulamada emval-i metruke (terk edilmiş mallar) olarak adlandırılmıştır.

Emval-i metruke kavramının kapsamı belirlenirken dikkate alınması gereken en önemli mevzuat, uygulamada Tasfiye Kanunu olarak bilinen ve anılan 26 Eylül 1915 tarihli “*Ahar Mahallere Nakledilen Eşhâsın Emval ve Düyun ve Matlubat-ı Metrukesi Hakkında Kanun-u Muvakkat*”tir. Bu Kanun-u Muvakkat “14 Mayıs 1331 tarihli Kanun-u Muvakkat (*Sevk ve İskân Kanunu*) hükmünce ahar mahallere nakledilen eşhas-ı hakikiye ve hükmiyenin” geride bıraktıkları malları kapsamaktadır. Yani emvali metruke kavramı, Sevk ve İskân Kanunu kapsamında başka yere zorunlu olarak nakledilen kişilerin geride bıraktıkları mallarla ilgilidir.

II- EMVAL-İ METRUKE HAKKINDA YAPILAN İLK İDARİ DÜZENLEMELER

Sevk ve İskân Kanunu’nda, kimlerin ve niçin zorunlu sevke tabi tutulacağı açıklanmış ancak zorunlu göçe tabi tutulan kimselerden kalacak malların ne olacağı ile ilgili bir hükme yer verilmemiştir.

Bununla birlikte Hükümet, Kanun'un kabulünden sadece üç gün sonra, nakledilen kimselerin geride bıraktıkları taşınır malların akıbetiyle ilgili bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu konudaki ilk düzenlemeler Meclis-i Vükela'nın 30 Mayıs 1915 tarihli "*Tehcir Kararı*" ile aynı tarihli Ahval-i Harbiye ve Zaruret-i Fevkalâde-i Siyasiye Dolayısıyla Mahall-i Ahire Nakilleri İcra Edilen Ermenilerin İskân ve İaşesiyle Hususat-ı Saireleri Hakkında Talimatnamededir. 10 Haziran 1915 tarihinde ise Ahval-i Harbiye ve Zaruret-i Fevkalade-i Siyasiye Dolayısıyla Mahall-i Ahire Nakilleri İcra Edilen Ermenilere Ait Emval ve Emlâk ve Arazinin Keyfiyet-i İdaresi Hakkında Talimatname yürürlüğe konulmuştur.

A- 30 Mayıs 1915 Tarihli Meclis-i Vükela Kararı

Meclis-i Vükelanın 30 Mayıs 1915 tarihli ve 24 numaralı kararında¹; nakledilenlere ekonomik durumları nispetinde emlak ve arazi verileceği, muhtaç durumda olanlara ikamet edecekleri yeni evlerinin yapımı için yardım yapılacağı, ihtiyaç sahibi çiftçi ve sanatkârlara tohumluk, araç ve gereç verileceği belirtilmiştir.

Bu kararda, Ermenilerin geride bıraktıkları mallar hakkında da bazı düzenlemeler yapılmıştır. Kararda, geride kalan mal ve eşyaların aynen verileceği veya kıymetlerinin kendilerine münasip bir şekilde iade edileceği, boşaltılan köylere göçmenlerin ve aşiretlerin yerleştirileceği, sevke tabi tutulan Ermenilerin geride bıraktıkları emlak ve arazilerin kıymeti takdir edilerek göçmenlere dağıtılacağı, göçmenlerin uzmanlık ve uğraş alanları dışında kalan zeytinlik, dutluk, bağ ve portakallık gibi yerlerle dükkân, han, fabrika ve depo gibi gelir getiren yerlerin açık artırma ile satışının veya kiralanmasının yapılacağı, elde edilen gelirlerin kendilerine verilmek üzere sahipleri adına emaneten mal sandıklarında tutulacağı belirtilmiştir.

Kararda ayrıca geride kalan malların korunması ve yönetiminin sağlanması, iskân işlemlerinin hızlandırılması, düzenlenmesi ve teftişi ile bu konudaki talimatname hükümleri ve verilecek emirleri uygulamak üzere, doğrudan doğruya Dâhiliye Nezareti'ne bağlı olmak üzere, bir başkan ile biri dâhiliye memurları arasından, diğeri maliye memurları arasından seçilecek ve tayin edilecek iki üye olmak üzere toplam üç kişiden oluşan komisyonların kurulacağı ve görev yerlerine gönderileceği, komisyon gönderilmeyen yerlerde ise talimatname hükümlerinin valiler tarafından uygulanacağı ifade edilmiştir. Böylece *Meclis-i Vükela Kararı*'nda ilk defa Ermenilerden kalan malların korunması ve

¹ Meclis-i Vükela Kararı için; *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 91, Ankara, 2007, ss. 155-157; Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayın No: 5 Van, 1990, s: 111-113.

yönetiminden sorumlu olacak bir komisyon kurulmasından (bu komisyonun ismi belirtilmeksizin) bahsedilmiştir.²

B- Ahval-i Harbiye ve Zaruret-i Fevkalâde-i Siyasiye Dolayısıyla Mahall-i Ahire Nakilleri İcra Edilen Ermenilerin İskân ve İaşesiyle Hususat-ı Saireleri Hakkında Talimatname

Meclis-i Vükela kararı ile aynı günde (Sevk ve İskân Kanunu'ndan sadece üç gün sonra) Dâhiliye Nezaretine bağlı İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti tarafından, toplam 15 maddeden oluşan "*Ahval-i Harbiye ve Zaruret-i Fevkalâde-i Siyasiye Dolayısıyla Mahall-i Ahire Nakilleri İcra Edilen Ermenilerin İskân ve İaşesiyle Hususat-ı Saireleri Hakkında Talimatname*"³ yayınlanmıştır.

Talimatname, esas itibari ile sevk ve iskânın hangi ilkeler etrafında yapılacağı ile ilgilidir.⁴ Bununla birlikte Talimatnamenin ikinci maddesinde nakledilen kişilerin taşınabilir bütün mallarını ve hayvanlarını yanlarında götürebileceği hüküm altına alınmıştır. Ayrıca Talimatname, zorunlu göçe tabi tutulan kişilere, iskân edilecekleri yerlerde arazi verilmesiyle ilgili hükümler de ihtiva etmektedir. Örneğin Talimatnamenin 9. maddesi, kendileri için ayrılan yere gelen ahalinin kesin şekilde yerleşmesine kadar iaşesi ile muhtaç olanların evlerinin yapımının dahi, göçmenler ödeneğinden karşılanmak üzere, Hükümet'e ait olduğunu hüküm altına almıştır. Ayrıca Talimatnamenin 12. maddesine göre, iskân edilen her aileye geçmişteki ekonomik durumları ve şimdiki ihtiyaçları dikkate alınarak, muhacirin komisyonu tarafından, uygun miktarda arazi verilecektir. Üstelik Talimatnamenin 15. maddesine göre ihtiyaç sahibi sanatkârlara ve tarımla uğraşanlara münasip miktarda sermaye veyahut araç ve gereç verilecektir.

C- Ahval-i Harbiye ve Zaruret-i Fevkalade-i Siyasiye Dolayısıyla Mahall-i Ahire Nakilleri İcra Edilen Ermenilere Ait Emval ve Emlâk ve Arazinin Keyfiyet-i İdaresi Hakkında Talimatname

Meclis-i Vükela kararında Ermenilerin geride bıraktıkları mallar konusunda bazı açıklamalar, 30 Mayıs 1915 tarihli Talimatnamenin 2. maddesinde nakledilen kişilerin taşınabilir bütün mallarını ve

² Güner, Hasan, "Ermenilerin Geride Bıraktıkları Mallar Hakkında Yapılan İlk Düzenlemeler ve Emval-i Metruke Komisyonları", Yeni Türkiye Dergisi, Ankara, Eylül-Aralık 2014, S. 63, s. 3147.

³ TTK Arşivi Nurettin Peker Koleksiyonu (NP.) 1.6; *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD)*, S. 83, 1983, Belge Numarası 1916, ss. 129-133; *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918 C. 1*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, ss. 132-137; Süslü, 1990, s. 114-115.

⁴ Makalemizde bu Talimatnameye ve 10 Haziran 1915 tarihli Talimatnameye detaylı şekilde yer verilmeyecek sadece önemli hükümlerine özet olarak yer verilecektir. Emval-i Metruke hakkında yapılan ilk idari düzenlemeler hakkında detaylı bilgi için bkz. Güner, ss. 3144-3158

hayvanlarını yanlarında götürebileceği hüküm altına alınmış olsa da, Ermenilerin geride kalan taşınır ve taşınmazları ile alacak ve borçları konusunun bir mevzuat ile düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle, Meclis-i Vükela Kararında da belirtildiği üzere, Ermenilerin geride kalan malları hakkında daha detaylı ve açıklayıcı bir hukuki düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda 10 Haziran 1915 tarihinde toplam 34 maddeden oluşan *“Ahval-i Harbiye ve Zaruret-i Fevkalade-i Siyasiye Dolayısıyla Mahall-i Ahire Nakilleri İcra Edilen Ermenilere Ait Emval ve Emlâk ve Arazinin Keyfiyet-i İdaresi Hakkında Talimatname”*⁵ yürürlüğe konulmuştur.

Talimatname incelendiğinde, emval-i metrukenin idaresi için komisyonlar kurulması ve bu komisyonların görev ve yetkileri, sevke tabi tutulan Ermenilerin geride bıraktıkları malların durumu ve göçmenlerin iskânı olmak üzere üç ana konu etrafında şekillendirildiği görülmektedir.

Talimatnamenin en önemli özelliği, 30 Mayıs 1915 tarihli Meclis-i Vükela kararında kurulacağı belirtilen komisyonların hayata geçirilmiş olmasıdır. Talimatnamenin 1. maddesine göre, zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerin geride bıraktıkları emlak, arazi ve diğer konuların idare ve yönetiminden sorumlu olmak üzere özel olarak teşkil edilecek komisyonlar kurulacaktır. Talimatnamenin 23. maddesinde ise emval-i metrukenin idaresinin “emval-i metruke idare komisyonlarına” ait olacağı ifade edilmiştir. Bu açıklama ile 1. maddede kurulacağı belirtilen özel komisyonların isminin emval-i metruke idare komisyonu olduğu açıklanmıştır. *Böylece emval-i metruke mevzuatı kapsamında ilk defa emval-i metruke idare komisyonlarından bahsedilmiştir.* Talimatnamenin 30. maddesine göre komisyonlar, özel olarak atanmış bir başkan ve (biri mülkiyeden, diğeri maliyeden) iki üye olmak üzere toplam üç kişiden oluşacaktır. Doğrudan Dâhiliye Nezareti’ne bağlı olarak çalışacak olan bu komisyonlar, hem geride kalan taşınır ve taşınmazların idaresinden, hem de boşaltılan yerlere yerleştirilmek üzere göçmen gönderilmesi ve bunlarla ilgili ayrıntılı işlemlerin yapılmasından (madde 26) sorumludur.

Talimatnamede düzenlenen temel konu ise, sevke tabi tutulan Ermenilerin geride bıraktıkları malların durumudur. Talimatname, bu malların durumunu ayrıntılı şekilde düzenlemiştir. Örneğin Talimatnamenin 2. maddesine göre, zorunlu göçe tabi tutulan kimselerden kalan ve içinde eşya bulunan tüm binalar, komisyonca uygun görülecek memur veya özel heyet tarafından derhal mühürlenerek koruma altına alınacaktır. Koruma altına alınan eşyalar detaylı şekilde deftere kayıt edilecek ve kilise, okul ve han gibi depo olarak kullanılmaya elverişli yerlere taşınarak sahipleri ayırt edilebilecek şekilde ayrı ayrı yerleştirilerek muhafaza altına alınacaktır.

⁵ TTK Arşivi, NP. 1.1; *ATBD*, S. 81, 1982, Belge Numarası 1832, s. 147-148; *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918 C. 1*, ss. 139-146

Talimatnamenin 5. maddesi gereğince, taşınırlardan, bozulma ihtimali olan eşya ile hayvanlar, komisyonun uygun göreceği bir heyet tarafından açık artırma yolu ile satılacak ve satış bedeli, sahibi adına (sahibi bilinmiyorsa eşyanın bulunduğu köy veyahut kasaba) adına emanete alınması için mal sandıklarına teslim edilecektir.

Talimatname, zorunlu göçe tabi tutulan kişilerin taşınmazları hakkında da düzenlemeler ihtiva etmektedir. Talimatnamenin 7. maddesine göre, nakledilen kimselerden her birine ait metruk emlak ve arazinin cinsi, çeşidi, miktar ve kıymetleri isimleriyle birlikte deftere geçirilecek, ayrıca her köy ve kasabaya ait metruk emlak ve arazi için de emval-i metruke cetvelleri düzenlenerek idare komisyonuna verilecektir. Bu arazinin idaresi, emval-i metruke idare komisyonlarına ait olacaktır. Talimatnamenin 20. maddesine göre, satın almak için isteklisi bulunmayan emlak ve arazi, isteklilere, iki seneyi geçmemek üzere kiralanabilecektir. Talimatnamenin 22. maddesi ise satış ve kiradan elde edilen paraların sahibi adına emaneten mal sandıklarına yatırılmasını ve sonradan yapılacak tebligat/bilgilendirme doğrultusunda sahiplerine ödenmesini öngörmüştür.

III- 26 EYLÜL 1915 TARİHLİ TASFİYE KANUNU

İttihat ve Terakki Hükümeti, Ermenilerden kalan mallar konusunda ortaya çıkan hukuki belirsizliklerin ve gerekse Ermenilerden alacağı olan devletlerin verdiği notaların etkisiyle daha detaylı bir düzenleme yapma ihtiyacı hissetmiştir. Bu doğrultuda zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerin borçları ve alacaklarını da kapsayan ve toplam 11 maddeden oluşan 26 Eylül 1915 tarihli *“Ahar Mahallere Nakledilen Eşhâsın Emval ve Düyun ve Matlubat-ı Metrukesi Hakkında Kanun-u Muvakkat”* hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur.⁶

Böylece Kanun yürürlüğe konulmadan önce, talimatname ve taşraya gönderilen talimatlar gibi idari düzenlemeler ile yürütülen işlemler yasal dayanağa kavuşturulmuştur. Osmanlı Mebusan Meclisi bu dönemde kapalı olduğu için, Osmanlı yazışmalarında ve uygulamada Tasfiye Kanunu⁷ olarak adlandırılan bu Kanun-u Muvakkat, Meclis’te görüşülememiştir.

Bu Kanun’un genel yapısını şu şekilde açıklayabiliriz.

⁶ Takvim-i Vekayi, 14 Eylül 1331/27 Eylül 1915, No: 2303; Düstur, II. Tertip, VII. Cilt, Dersaadet, 1336, ss. 737-740; Kardeş, Selahattin, *Tehcir ve Emvali Metruke Mevzuatı*, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, ss. 23-31

⁷ Belgelere örnek olarak; BOA. DH. HMŞ. 12/31. 24 Teşrin-i Evvel 1331/6 Kasım 1915. Öte yandan Vahakn N. Dadrian, söz konusu Kanundan, Geçici Kamulaştırma ve Müsadere Yasası diye bahsetmektedir. (Dadrian, N. Vahakn, *Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sorunu Olarak Jenosid*, Belge Yayınları, İstanbul, 1995, s. 53)

A- Tasfiye Kanunu'nun Kapsamı

Tasfiye Kanunu'nun 1. maddesinde "14 Mayıs 1331 tarihli Kanun-u Muvakkat (Sevk ve İskân Kanunu) hükmünce ahar mahallere nakledilen eşhas-ı hakikiye ve hükmiyenin" terk etmiş oldukları malların tasfiyeye tabi olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla Tasfiye Kanunu'nun kapsamına, Sevk ve İskân Kanunu gereğince başka mahallere zorunlu olarak nakledilen gerçek ve tüzel kişilerin geride bıraktıkları mallar girmektedir.

Bununla birlikte, uygulamada, ahali nakledilmiş yerler halkından (bu yerlerde doğan veya ikamet eden) olup da yabancı memleketlerde veya başka yerlerde olduğu için nakle tabi tutulamayanların malları da emval-i metruke kapsamında değerlendirilmiştir. Örneğin Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyetinden Hariciye Nezareti'ne yazılan tezkirede; bilinen ahali nakledilmiş yerlerde doğan veya ikamet etmekte olup da yabancı memleketlerde veya diğer yerlerde olduğu için genel sevke uyamayanlar (tabi olamayanlar) ile herhangi bir sebeple sevk esnasında eskiden beri ikamet ettikleri yerlerden başka yerlerde tutulan veya iskân edilen Ermenilerin mallarının da Tasfiye Kanunu'na tabi olduğu bildirilmiştir.⁸

Ayrıca, ahali nakledilen yerlerde doğmadığı veya ikamet etmediği halde bu gibi yerlerde mal ve taşınmaz edinen kimselerin malları da bu kapsamda değerlendirilmiştir. Örneğin Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği tarafından bilumum Tasfiye Komisyonlarına gönderilen 29 Ocak 1916 tarihli telgrafta, ahali nakledilen mahallerde mütevellit ve mütemekkin olmayıp da bu gibi mahallerde emval ve emlaki bulunan Ermenilerin bu yerlerle mali alakalarının kesileceğinden dolayı bu kimselerin oralarda ne gibi emval ve emlakinin bulunduğu bildirilmesi istenmiştir.⁹

B- Komisyonlar

Tasfiye Kanunu'nun 1. maddesinde; Sevk ve İskân Kanunu gereğince başka yerlere nakledilen gerçek ve tüzel kişilerden kalan malların, alacakların ve borçların, bu husus için oluşturulacak komisyonların her şahıs için ayrı ayrı düzenleyecekleri mazbatalara göre mahkemelerce tasfiye edileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla tasfiyenin ilk aşaması, komisyonların kurulmasıdır. Ancak komisyonların kuruluş şekli Kanun'da izah edilmemiş ve Kanun'un 8. maddesinde; komisyonların kuruluş şekli ile bu Kanunun diğer hükümlerinin uygulanış biçimi ve yürütülmesinin bir Nizamname ile tespit edileceği belirtilmiştir. Bu amaçla çıkarılan 13 Eylül 1331 Tarihli Kanun-u Muvakkatın Suver-i İcraiyesini Mübeyyin Nizamname'nin 5. maddesine göre İçişleri ve

⁸ BOA. Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS.) 2875/7-7/a.

⁹ BOA. Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH. HMS.) 12/76.

Adalet Bakanlıklarının birlikte tayin ve ilân edecekleri mahallerde, 26 Eylül 1915 tarihli Kanunda belirlenen görevleri yapmak üzere komisyonlar kurulacaktır; her komisyon, İçişleri Bakanlığının atayacağı bir başkan ile Adalet ve Maliye Bakanlıkları tarafından seçilecek birer üyeden oluşacaktır.

C- Tasfiye Kanunu'nda Taşınmazların Durumu

1- Taşınmazların Maliye ve Vakıf Hazineleri Adına Tescil Edilmesi

Tasfiye Kanunu'nun 2. maddesinde; nakledilen gerçek ve tüzel kişilerin tasarruf ettikleri icareteynli müsakkafat ve müstagallât vakfiyenin Vakıflar Hazinesi, diğer taşınmazların Maliye Hazinesi adlarına tescilinin yapılacağı hüküm altına alınmıştır.

Öncelikle vakıf taşınmazların durumunu değerlendirelim. İslam hukukuna ve Osmanlı tatbikatına göre vakıf, bir malın, yararının (kendisinin veya gelirin) sonsuza kadar devam etmesi niyetiyle, hayri bir hizmetin görülmesine tahsis edilmesidir. Bu şekilde vakfedilen taşınmazlara, vakıf arazi denilmektedir.

Nakledilen gerçek ve tüzel kişilerin tasarruf ettikleri vakıf taşınmazların Tasfiye Kanunu kapsamında Vakıf Hazinesine geçmesi açısından ikili bir durum söz konusudur. Bu durumu açıklayabilmek için önce vakıf taşınmazlarda icareteyn usulünü açıklamamız gerekmektedir. Vakıflar görecekleri hizmetleri yapabilmek için belli bir gelire ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bağlamda vakıfların gelir kaynaklarından biri de akarlarıdır. Vakıf akarlarının (gelir getirici taşınmaz) yönetiminde önceleri normal kira hükümleri uygulanmakta iken, vakıfların yönetiminde ortaya çıkan zorlayıcı sebep ve ihtiyaçlar dolayısıyla vakıf akarlarında zamanla icareteyn usulü uygulanmaya başlanmıştır. *Çift kira anlamına gelen icareteyn*, biri icare-i muaccele (peşin alınan), diğeri de icare-i müeccele (daha sonra alınmak üzere olan kira) olmak üzere iki şekilde kira ödenmesi esasına dayanmaktadır. Zaten bu yüzden bu kira yöntemine iki kira anlamına gelen icareteyn denmiştir. Dolayısıyla icareteynli vakıf taşınmazlar, vakfın yöneticisi tarafından icare-i muaccele adıyla taşınmazın değerine yakın peşin alınan bir para ve her yılsonunda icare-i müeccele adıyla belirlenen cüzi bir ücret karşılığında taliplilerine teslim olunan bina ve arazi cinsinden vakıf akarlarıdır. Bu bağlamda *icareteynli müsakkafat*; icareteynli kiraya konu olan, üzeri damla örtülü yerleri; *icareteynli müstagallât* ise; icareteynli kiraya konu olan bağ, bahçe ve tarla gibi vakıf mallarını ifade etmektedir¹⁰. Bu malların kuru mülkiyeti (rekabesi), ilgili vakfa aittir (bir başka ifadeyle kiracı, kira

¹⁰ Akgündüz, Ahmet, İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Vakıf Müessesesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 255

konusu mala malik değildir); ancak kiracı, bu mallar üzerinde, günümüzdeki Türk hukukundaki süresiz intifa hakkına benzer süresiz bir kira hakkına sahiptir. Tasarruf hakkı olarak adlandırılan bu hak, intikal hükümlerine göre, kanunda belirtilen mirasçılara intikal etmektedir¹¹. Ayrıca bu şekilde kiralanan taşınmaz üzerindeki tasarruf hakları, üçüncü şahıslara ferağ¹² edilebilmektedir.

Dolayısıyla icareteynli taşınmazlarda mülkiyet, kuru mülkiyet ve tasarruf hakkı olmak üzere iki kısımda değerlendirilmelidir. Bu durumu dikkate alırsak nakledilen gerçek ve tüzel kişilerin tasarruf ettikleri icareteynli müsakkafat ve müstagallât vakfiyenin Vakıflar Hazinesine geçmesi açısından şu sonuca varırız: Eğer vakıf taşınmazın kuru mülkiyeti nakledilen kişilere ait ise bu mülkiyet Vakıf Hazinesine geçmektedir. Buna karşılık kuru mülkiyeti nakledilen kişilere ait olmadığı halde bu kişilerin tasarruf ettikleri vakıf taşınmazlarda ise Tasfiye Kanunu'nun 2. maddesi kapsamında Vakıf Hazinesine geçen husus, taşınmaz mülkiyetinin (bir başka ifadeyle taşınmazın kuru mülkiyetinin) kendisi değil, aslen vakıf olan ve kuru mülkiyeti vakfa ait olan taşınmaz üzerindeki bu tasarruf hakkıdır.

Maliye Hazinesi adına tescil edilecek taşınmazları ise iki grupta değerlendirmek gerekir. Nakledilen kişilerin özel mülkiyetinde bulunan, diğer ifade ile tapuda bu kişiler adına tescilli olan ve İslam hukukunda/Osmanlı tatbikatında mülk arazi olarak adlandırılan taşınmazların bu madde kapsamında Maliye Hazinesine geçtiğine kuşku bulunmamaktadır. Üstelik bu malların Kanun gereği Maliye Hazinesine intikal etmesi açısından taşınmazların tapuda kayıtlı olup olmamasının da bir etkisi bulunmamaktadır.¹³ Buna karşılık kuru mülkiyeti (rekabesi) Devlete ait olan fakat vatandaşların kullanım haklarının bulunduğu miri arazide, Maliye Hazinesine intikal eden, taşınmazın kuru mülkiyeti değil, şahısların miri arazi üzerindeki kullanım hakkıdır. Osmanlı'da devlet kuru mülkiyeti kendisinde kalmak üzere, miri arazinin sadece kullanım hakkını vatandaşlara devretmekteydi. Şahısların bu arazi üzerindeki haklarının niteliği tartışmalıdır; çünkü tasarruf hakkı olarak adlandırılan bu hak günümüzdeki akit türlerinden hiç birine tam olarak uymamaktadır. En çok kira sözleşmesine benzetilmektedir, ancak icareteynli taşınmazlarda olduğu gibi bu taşınmazlarda da intikal ve ferağ söz konusudur. Bununla birlikte bu arazinin kuru mülkiyetinin, her durumda devlette kaldığı konusunda duraksama bulunmamaktadır. Dolayısıyla mülkiyeti Devlete ait olan, ancak nakledilen kişiler tarafından kullanılan miri arazi niteliğindeki taşınmazlarda kuru

¹¹ Akgündüz, 1988, s. 369

¹² Ferağ, kuru mülkiyeti kendisine ait olmayan miri arazi ya da vakıf arazi niteliğindeki taşınmazlar üzerindeki tasarruf hakkının üçüncü kişilere bedeli karşılığında devredilmesidir. Bu muameleyi, günümüz hukukundaki taşınmaz satışı ile karıştırmamak gerekir.

¹³ Düzceer, Ali Rıza, *Kadastro Kanunu*, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara, 1996, s. 218

mülkiyetin tekrar Devlete geçmesi söz konusu değildir; devlete geçen, bu taşınmazların tasarruf hakkıdır.

Taşınmazların çok büyük bir bölümünün Devlete ait olduğu ve özel mülkiyetin çok yaygın olmadığı dikkate alındığında, Tasfiye Kanunu gereğince Maliye Hazinesi'ne intikal eden taşınmazların büyük bir kısmının miri arazi olması kuvvetle muhtemeldir. Bir başka ifadeyle, Tasfiye Kanunu gereğince Maliye Hazinesine intikal eden mülk taşınmaz sayısının, miri taşınmaz sayısına göre oldukça düşük olması gerektiği düşünülmektedir. Zaten dönemin hukuki düzenlemelerinde ve telgraflarında sıkça yer bulan tasarruf etmek, mutasarrıf, ferağ, vefaen ferağ, tefviz gibi kavramlar miri arazi için söz konusu olan kavramlardır.

2- Tescilsiz İktisap

Aslında Kanun metninde bu taşınmazların otomatikman (kanun gereği) ve tescilden önce Maliye ve Vakıf Hazinesi mülkiyetine geçtiğine dair açık bir ibare bulunmamaktadır. Ancak, uygulamada ve yargı kararlarında, bu taşınmazların kanun gereği ve tescilden önce Maliye ve Vakıf Hazinesinin mülkiyetine geçtiği kabul edilmiştir. Bu durum hem TBMM'nin 1331 sayılı Temlik Kanunu'nun 7. maddesi ile ilgili 146 sayılı tefsir kararında, hem de Anayasa Mahkemesi'nin 22.04.1963 tarih ve E:1963/4, K:1963/94 sayılı kararında açık bir şekilde ifade edilmiştir. Örneğin 146 sayılı tefsir kararında; *26 Eylül 1915 ve 15 Nisan 1923 tarihli Kanunlara göre el konulmuş ve konulacak olan taşınmazların, Hazine adına kaydedilmiş hükmünde olduğu* belirtilmiştir.¹⁴ Anayasa Mahkemesi'nin 22.04.1963 tarih ve E:1963/4, K1963/94 sayılı kararında¹⁵ ise "Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği *06 Ağustos 1924 tarihinden önce firari ve mütegayyip duruma giren veya başka mahalle nakledilmiş bulunan bir kimsenin mallarının mülkiyeti, bu duruma girdiği tarihten itibaren, dosyasında o tarihte alınmış bir vaz'iyet kararı olsun olmasın, ilgisine göre Maliye veya Vakıflar uhdesine Kanun uyarınca geçmiş bulunmaktadır.* Bu itibarla böyle bir şahsın, firari veya mütegayyip olup olmadığının tespiti işine 06 Ağustos 1924 tarihinden evvel başlanmamış ve bu tarihten önce bir vaz'iyet kararı verilmemiş olması, esasen bu tarihten önce Kanun gereğince ilgili hazine uhdesine geçmiş olan malların hukuki durumu üzerinde hiçbir etki yapamaz. Bu bakımdan *06 Ağustos 1924 tarihinden evvel başka yere nakledilmiş veya firar veya tegayyüp eylemiş bir kimsenin malı, bu tarihten evvel Hazine'ye veya Vakıflar İdaresi'ne bir Kanunla geçmiş bulunduğundan, bu tarihten sonra bu durumun belirtilmesi maksadıyla yapılan işlemler, gayrimenkul mülkiyetinin bu idarelere geçirilmesini değil, vaktiyle tahakkuk etmiş bulunan intikal muamelesinin belirtilmesi amacını gütmektedir."* ifadelerine yer verilmiştir.

¹⁴ Güner, Hasan, *Ermenilerin Emval-i Metrukesi*, Astana Yayınları, Ankara, 2016, s.111

¹⁵ 31.07.1963 tarihli ve 11468 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

Dolayısıyla 26 Eylül 1915 tarihli Tasfiye Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile birlikte, nakle tabi tutulan kimselerin taşınmazları üzerindeki mülkiyet hakları sona ermiş ve bunların mülkiyeti, Maliye ve Vakıflar Hazinesi'ne, tescilden önce, geçmiştir.¹⁶ Yani ilgisine göre Vakıflar ve Maliye Hazinesi, Ermenilerden kalan taşınmazların mülkiyetini, tapuya tescil yapılmadan önce, 26 Eylül 1915 tarihli Tasfiye Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile kazanmıştır. Üstelik mülkiyetin bu şekilde Vakıflar ve Maliye Hazinesine geçmesi için, bu taşınmazların fiilen Vakıflar ve Maliye Hazinesi idaresi altına alınması veya taşınmazlarla ilgili olarak idarelerce alınmış bir el koyma kararının bulunması zorunlu değildir. Çünkü Sevk ve İskân Kanunu gereğince başka yerlere nakledilen kimselerin taşınmazları üzerindeki hakları Tasfiye Kanunu'nun 2. maddesinde yapılan bu düzenleme ile son bulmuştur. Nakle tabi tutulan kimseler ancak taşınmazların tasfiyesinden sonra kalan bedeli alabileceklerdir.¹⁷

Mülkiyet hukukunda taşınmazın mülkiyetinin bu şekilde tescilden önce kazanılması, tescilsiz iktisap kavramı ile ifade edilmektedir. Aslında, taşınmaz mülkiyetinin kazanılması için genel prensip taşınmazın tapuda tescilidir; bununla birlikte bazı hallerde taşınmaz mülkiyeti tescilden önce kazanılabilmektedir.¹⁸ İşte bu tür durumlara tescilsiz iktisap denilmektedir. Bu bağlamda tescilsiz iktisap, tapu siciline kayıt yapılmadan önce taşınmaza malik olunması durumudur.¹⁹ Dolayısıyla tescilsiz iktisapta, tapu sicilinde yapılan tescil kurucu (inşai) değil, açıklayıcı (izhari) bir niteliğe sahiptir. Tescilsiz iktisapta malik taşınmaz üzerinde temlik tasarruf hakkı dışındaki tüm haklara sahiptir. Örneğin bu malların kiraya verilmesi, bu mallardaki işgallerden dolayı ecrimisil talep edilmesi, tescil olmadan da mümkündür. Bununla birlikte tescil mülkiyetin kazanılması için kurucu bir rol oynamayacaksa da mülkiyetin tescilden önce kazanıldığı hallerde tescilin yapılması yine de büyük önem taşımaktadır. Çünkü tescilsiz iktisapta tapu siciline yapılacak tescil açıklayıcı bir fonksiyon ifa etmektedir, ancak tescil yapılmadıkça malik taşınmazı üzerinde temlik tasarrufları bulunamamaktadır. Dolayısıyla tescil, malike taşınmaz üzerinde temlik tasarrufları bulunma imkânı verecektir. Temlik tasarruf; malvarlığına dâhil bir hakkın doğrudan doğruya devrini, içeriği

¹⁶ Şimşek, Suat, "Emval'i Metruke İle İlgili Olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde Açılacak Davaların Muhtemel Sonuçları", *Adalet Dergisi*, 2014, S. 49, s. 197

¹⁷ Bertan, Suad, *Aynı Haklar* Cilt 1, Ankara, 1976, s. 202

¹⁸ Oğuzman, M. Kemal/Seliçi, Özer/Özdemir, Saibe Oktay, *Eşya Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 312

¹⁹ Türk hukukundan örnek vermek gerekirse Medeni Kanununun 705. maddesinde miras, mahkeme kararı, cebri icra, işgal, kamulaştırma halleri ile kanunda öngörülen diğer hallerde (yeni arazi oluşması, mal ortaklığı rejimine geçiş, kişiliği sona eren bir tüzel kişinin mal varlığının kamu tüzel kişisine geçmesi vd.) mülkiyetin tescilden önce kazanılacağı belirtilmiştir. Fakat tescilsiz iktisap halleri sadece bu maddede sayılanlar ile sınırlı değildir.

itbarıyla değişmesini veya ortadan kalkmasını meydana getiren bir veya çok taraflı işlemdir²⁰. Taşınmazlar tapuda tescil edilmeksizin yapılamayacak temlik tasarruflar, mülkiyetin başkasına devredilmesi, taşınmaz üzerinde irtifak hakkı tesis edilmesi ve rehin kurulması olarak açıklanabilir.

Dolayısıyla taşınmazların mülkiyetini kazanan Vakıflar ve Maliye Hazinesi kendilerine kanun gereği geçen taşınmazlar üzerinde sadece temlik tasarrufları yapamayacak,²¹ mülkiyete ait diğer tüm işlemleri ise yapabileceklerdir. Örneğin bu taşınmazların idarelerce kiraya verilmesi ya da bunları işgal edenlerden ecrimisil talep edilmesi mümkündür. Buna karşılık temlik tasarruflara ait işlemler ancak bu taşınmazlar Maliye ya da Vakıf Hazinesi adına tescil edildikten sonra yapılabilecektir.

3- Taşınmazlarda Tasarrufun İspatı

Gerek mülk arazi ve gerekse miri arazi de tasarruf hakkı tapu dışındaki belgelerle de ispat edilebilmektedir. Tasfiye Kanunu'nun 2. maddesinde emval-i metrukede tasarrufun ispatında muvazaadan arındırılmış olmak şartıyla tapu senetlerinden başka belgelerin de kabul edileceği belirtilerek tasarrufun ispatında kolaylık sağlanmıştır.

Kanun metninde tapu senetleri dışında kabul edilecek belgelerle ilgili olarak herhangi bir örneklendirme yer almamıştır. Ancak 02.07.1930 tarihli ve 1536 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Tapu Kayıtlarından Hukuki Kıymetlerini Kaybetmiş Olanların Tasfiyesine Dair Kanunun Tapu İdarelerince Sureti Tatbiki Hakkındaki Nizamname'de ve 09.07.1987 tarihli ve 19512 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 3402 sayılı Kadastro Kanunu'nda tasarrufun ispatında kullanılacak bazı belgeler, tahdidi olarak sayılmıştır. Bunları; vergi kayıtları, adi senetler, tasdikli irade suretleri ve fermanlar, muteber mütevellî, sipahi, mültezim, temessük veya senetleri, kayıtları bulunmayan tapu ve muvakkat tasarruf ilmühaberleri, tasdiksiz tapu yoklama kayıtları, mübayaa, istihkâm ve ihbar hüccetleri, mülkname ve muhasebatı atika kalemî kayıtları, evkaf idarelerinden tapuya devredilmemiş tasarruf kayıtları ve zilyedi lehine kesinlik kazanmış olup da zaman aşımından dolayı icra vasıtasıyla tenfizi mümkün olmayan ilamlar olarak sıralamak mümkündür. Burada sayılan belge çeşitlerinin, Tasfiye Kanunu açısından da tasarrufun ispatı bakımında kullanılabilir olması gerektiğini düşünüyoruz. Ancak bunun için temel şart, bu belgelerde muvazaa olmamasıdır. Muvazaa; tarafların üçüncü kişileri aldatmak amacıyla gerçek iradelerine uymayan bir işlem yapmaları, fakat görünürdeki bu işlemin kendi aralarında geçerli olmayacağı

²⁰ Kardeş, Salahaddin, *Ansiklopedik Hazine Malları Sözlüğü*, Maliye Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 2004/36, Ankara, 2004, s. 999

²¹ Esener, Turhan/Güven, Kudret, *Eşya Hukuku*, Yetkin Kitapevi, Ankara, 2012, s. 208

hususunda anlaşmalarıdır.²² Tarafların gerçek iradelerine uymayan görünürdeki işlem (muvazaalı işlem) geçersizdir, batıldır. Muvazaalı işlem taraflar arasında hiçbir hukuki sonuç, alacak ve borç doğurmaz. Bu tür muvazaalı işlemler, Tasfiye Kanunu açısından da geçersizdir.

4- El Koymadan Önceki Taşınmaz Satışları

Kanunun 2. maddesinde, zorunlu göçe tabi tutulanların nakil tarihlerinden on beş gün önceki süre içerisinde yapmış oldukları ferağ verme işlemleri (taşınmazların tasarruf hakkının tapuda devir işlemleri), muvazaa veya gabn-i fahiş olmaması şartıyla, geçerli kabul edilmiştir.

Burada dikkat çeken ilk husus, Kanun'un, zorunlu nakilden yalnızca 15 gün önceki dönemde yapılan ferağ işlemleriyle ilgilenmesidir. Bunu tersinden okursak zorunlu nakil tarihinden 15 günden daha fazla önce yapılan işlemlerin muvazaa ya da gabn-i fahiş açısından değerlendirmeye tabi tutulmayacağı gibi bir sonuca varırız. Zaten Kanun'un uygulanması amacıyla çıkarılan Nizamnamenin 1. maddesi "Bu heyet öncelikle, adı geçen kişilerin nakil tarihlerinden on beş gün önceki süre içinde veya nakil emrinin tebliğinden sonra yapmış oldukları bütün ferağ işlemlerinin tapu sicilindeki zabıt defterlerinden, üç gün içinde bir cetvelini çıkararak altı mühürlenip tasfiye komisyonuna verir." hükmünü ihtiva etmektedir. Anlaşılan o ki, kanun koyucu, zorunlu nakil tarihinde önceki tüm ferağ işlemlerini kapsam dâhiline almak istemediği için bu işlemleri 15 günlük dönem ile sınırlandırmıştır.

Zorunlu nakil tarihinden önceki 15 günlük dönemde yapılan işlemler ise değerlendirmeye tabi tutulacak ve bu işlemlerde muvazaa veya gabn-i fahişin mevcudiyeti mahkeme kararı ile tespit edilirse yapılan sözleşmeler geçersiz sayılacaktır.

Bunlardan muvazaayı yukarıda açıklamıştık. Kanun'un 2. maddesi açısından bunları yorumlarsak, muvazaalı ferağ, aslında ortada bir satış iradesi olmamasına rağmen, mal varlığını gizlemek ve mallarını el konulmaktan korumak amacıyla 3. bir şahsa devredilmesi olarak tecelli edecektir. Kanun koyucu, Ermenilerin taşınmazlarını satmadıkları halde satmış gibi göstermesini engellemek amacıyla muvazaalı işlemlerin iptal edilmesini öngörmüştür.

Gabin ise; sözlük anlamı olarak aşırı yararlanma, faydalanma anlamına gelmektedir. Türk Hukuk öğretisinde ise gabin, karşılıklı edimler arasında, sözleşme taraflarından birinin, diğer tarafın zor durumda olmasından, işi hafife almasından veya tecrübesizliğinden yararlanarak aşırı oransızlık meydana getirmesi olarak tanımlanmaktadır. Gabinin objektif ve sübjektif olmak üzere iki şartı

²² Reisoğlu, Safa, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Beta Yayınları, İstanbul, 2006, s. 86-87

vardır. Objektif şartı, edimler arasında aşırı oransızlık bulunması oluşturur. Sübjektif şartı ise, edimler arasındaki aşırı oransızlığın, taraflardan birinin zor durumda olmasından, hiffetinden, tecrübesizliğinden yararlanması oluşturmaktadır²³. Netice itibarıyla gabn-i fahiş, taraflardan birinin tecrübesizliği ve yeterinde dikkatli olmaması nedeniyle tarafların edimleri arasında aşırı bir orantısızlık olmasıdır. Bunu, konumuz açısından örneklendirirsek nakil nedeniyle zor durumda kalan ve taşınmazlarını bir an önce elden çıkarmaya çalışan Ermenilerin, bu zaruretleri nedeniyle taşınmazlarını çok düşük fiyata satmak zorunda kalmalarıdır. Kanun koyucu, edimler arasında bu şekilde aşırı bir fark olmasının (taşınmazların çok ucuz fiyatla elden çıkarılmak zorunda kalınmasının) Ermenilerin ve Ermenilerden alacağı olan kimselerin zararına olacağını düşünerek ve bunların hak kaybına uğramasını önlemek için gabn-i fahiş bulunan satışların iptalini öngörmüştür.

Burada son olarak ferağ verme işlemlerinin geçersiz sayılması ve yapılan işlemin iptal edilebilmesinin kimin görev alanında olduğu meselesinin de değerlendirilmesi gerekir. Tasfiye Kanunu, muvazaanın veya gabn-i fahişin varlığının mahkeme kararı ile belirlenmesini öngörmüş, ancak işlemin kim tarafından iptal edileceğini açıklamamıştır. Ancak Tasfiye Kanunu'nun uygulamasını göstermek amacıyla çıkarılan Nizamnamenin 13. maddesinin 1. fıkrası, birinci madde gereğince verilecek cetvelde yer alan ferağ verme işlemleri hakkında soruşturma yaparak ve gerektiğinde ispatlayıcı belgelerini isteyerek ve inceleyerek bunlardan muvazaa veya gabn-i fahiş olduğu anlaşılanların fesih ve iptali için mahkemeye müracaat etmeyi emval-i metruke idare komisyonlarının görevleri arasında saymıştır. Maddenin bu ifadesinde ferağ işlemlerinin iptalinin mahkemelerce yapılacağı anlaşılmaktadır.

5- Devlete İntikal Eden Taşınmazların Bedeli

Tasfiye Kanunu'nun 2. maddesinde taşınmazların Vakıflar ve Maliye Hazinesi tarafından verilecek bedellerinden tasfiyeden sonra kalacak miktarın sahiplerine verileceği belirtilmiştir. Madde metninde bu bedelin ne olacağı ve nasıl belirleneceği belirtilmemekle birlikte bu bedelin taşınmazların rayiç bedeli, yani günün alım satım koşullarına göre piyasada oluşan değer olacağı aşikârdır. Söz konusu Hazine kendilerine intikal eden taşınmazlar için belirlenen rayiç bedeli ödemekle yükümlüdürler.

Bu kapsamda, özel mülkiyette bulunan mülk araziler ve mülkiyeti nakledilen kişilere ait olan vakıf araziler için rayiç bedel üzerinden ödeme yapılacağına duraksama yoktur. Fakat önceki

²³ Tolunay, Hatice/Yayla, Ozanemre, Gabinin Şartları”, *Çankaya University Journal of Law*, 7/2, Şubat 2011, ss. 196-203

bölümde izah edildiği üzere, kuru mülkiyeti nakledilen kişilere ait olmayan icareteynli vakıf taşınmazlarda Vakıf Hazinesine intikal eden husus, taşınmaz üzerindeki icareteyn hakkıdır. Dolayısıyla Vakıf Hazinesi tarafından ödenmesi gereken değer, taşınmazın kendisinin mülk değeri değil, icareteyn hakkının bedelidir. Aynı şekilde, nakledilen kişilerin tasarrufunda bulunan miri arazinin kuru mülkiyeti zaten devlete ait olduğu için, burada da Maliye Hazinesi tarafından ödenmesi gereken değer taşınmazın mülk değeri değil, taşınmaz üzerindeki tasarruf hakkının değeridir.

Madde metninde tasfiyeden sonra kalan miktarın sahiplerine nasıl verileceği açık bir şekilde belirtilmemiştir. Ancak dönemin savaş koşulları ve zorunlu göçe tabi tutulan kimselerin taşınmazlarının başında olmadığı göz önüne alındığında, verme işleminin mal sandıklarına emanet verme şeklinde olacağı düşünülmektedir.

Tasfiye komisyonlarına 12 Aralık 1915 tarihinde gönderilen bir telgrafta; bundan sonra gerçekleşecek tahsilatın kanun gereğince mal sandıklarına itasının gerektiği, şimdiye kadar ziraat bankasına teslim edilmiş varsa bunların geri alınmasına gerek olmadığı, yalnız miktarının bildirilmesi gerektiği belirtilmiştir²⁴. Bu telgraftan anlaşılan odur ki bazen tasfiyeden sonra kalan tutarın ziraat bankasına teslim edildiği de olmuştur.

6- Taşınmazlara İlişkin Davada Tapu Memurlarının Hasım Olması

Kanun'un 2. maddesinde emval-i metruke ile ilgili olarak açılacak istihkak ve diğer davalarda tapu sicil memurlarının hasım gösterileceği belirtilmiştir. Bu ifadeden ilk anlaşılan husus, buradaki istihkak davalarının taşınmazlar ile ilgili olduğudur. İkinci olarak, madde metninden kişisel sorumluluktan ziyade kurumsal sorumluluğu, yani tapu sicil muhafızlığını anlamak daha doğru olacaktır. Çünkü burada tapu memurunun kişisel kusuruna dayalı bir sorumluluğu söz konusu değildir; söz konusu olan, emval-i metrukede hak sahipliği iddiası ile açılan davalarda devleti temsil edecek bir makamın belirlenmesidir. Devletin tarafsızlığı ve tapu sicilinin tutulmasından devletin sorumluluğu ilkesi²⁵ gereğince tapu memurları bu davalarda hasım gösterilmiştir.

²⁴ BOA. DH. HMŞ. 12/76/ 29 Teşrin-i Sani 1331/12 Aralık 1915

²⁵ Tapu sicillerinin tutulmasından doğan bütün zararlardan devlet sorumludur. Bu bağlamda Devlet, tapu sicil muhafız ve memurlarının tapu sicilini usulüne uygun tutmamış olmasından meydana gelen zararlardan sorumlu olmaktadır. (Esener-Güven, 2012, s. 114-115)

7- Hacizlerin Yok Hükümünde Olması

Tasfiye Kanunu'nun 7. maddesinde; nakil olunan kişilerin emval-i metrukesine bu Kanunun yayımlanmasından önce mahkemeler veya resmi daireler tarafından konulmuş olan ihtiyati veya icrai hacizlerin²⁶ yok hükmünde ("*keenlemyekün*") sayılacağı hüküm altına alınmıştır. Yapılan düzenleme ile nakledilen kimselerden alacağı olan alacaklıların alacağının güvencesi konumunda olan ve emval-i metruke üzerine konulan ihtiyati ve kesin haciz işlemleri hukuken geçersiz sayılmıştır.

Ancak belirtmek gerekir ki Tasfiye Kanunu kapsamında, Komisyonların tasarrufuna geçen mallar üzerinde haciz işlemi olup olmamasının bir önemi yoktur. Yani ister malların üzerinde haciz işlemi bulunsun ister bulunmasın durum değişmeyecektir. Dolayısı ile *geride kalan mallar üzerindeki ihtiyati veya icrai hacizlerin yok hükmünde sayılması komisyonların idare edeceği varlıkları genişletmeyecektir.*²⁷

Aynı maddede haczi koyanların bu Kanun hükümlerine tabi olacağı, bahsi geçen kişiler aleyhine mahkemelerde halen davası görülmekte olanların komisyonlara müracaat etmekte veya genel hükümler gereğince davayı takip etmekte serbest olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla Kanun, bu alacaklılara 4. madde kapsamında komisyonlara müracaat etme imkânı tanımıştır. Bunun neticesi olarak da nakledilen kimselerden alacağı olan kimselerin 4. madde kapsamında başvuru yapması durumunda, muhatabı tasfiye komisyonları aracılığıyla Devlet olmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi Ermenilerin nakledilmesi sonrasında geride kalan tüm mal varlıklarının tasarrufu yetkisi komisyonlara aittir. Bu bağlamda vakıf taşınmazlar Vakıflar Hazinesi adına, diğer taşınmazlar ise Maliye Hazinesi adına kaydedilecek, alacaklar tahsil edilecek, borçlar ödenecek bunlarla ilgili davalar takip edilecektir.

7. maddede, haczi yok hükmünde sayılan kişilerden komisyonlara müracaat etmeyenlerin genel hükümler gereğince davayı takip etmekte serbest olduğu hüküm altına alınmıştır. Buna göre bu kişiler alacaklarını genel hükümlere göre dava ve takip etme hakkına sahiptirler. Bu kişilerin lehine görülmekte olan davalar (bir başka ifadeyle bu kişiler tarafından açılan davalar), komisyon başkanı veya vekili tarafından yine genel hükümlere göre takip edilecek ve sonuçlandırılacaktır. Ancak aynı maddede, bu şekilde genel hükümlere göre dava açanlar hakkında, dördüncü maddenin son fıkrası hükümlerinin geçerli olacağı hüküm

²⁶ *İhtiyati haciz*; alacaklının bir para alacağının zamanında ödenmesini güvence altına almak için borçlunun mallarına önceden geçici olarak el konulmasıdır. *İcrai haciz* (*kesin haciz*) ise; normal icra takibini izleyerek yasal vadenin bitmesi sonrasında borçlunun malları üzerine alacaklının talebiyle konulan hacizdir. Yapılan işlemler sonrasında alacaklı alacaklarını tahsil etme imkânına kavuşmaktadır. (Nizam İpekçi, *İhtiyati Haciz ve Hacze İştirak*, İpekçi Yayıncılık, 2006, ss. 2-5)

²⁷ Krş. Grş. Akçam-Kurt, *Kanunların Ruhu*, s. 45

altına alınmıştır. Bu fıkroda “Bu müddetin mürurundan sonra ikame edilecek davalar hakkında ahkâm-ı umumiye cari olacağı gibi deavi-i mezkûrede haklı çıkanlar işbu Kanuna tevfikân tasfiye edilmiş olan emval-i metrukeye müracaat edemezler.” hükmü yer almaktadır. Dolayısıyla haczi yok hükmünde sayılan kişilerden komisyonlara müracaat etmeyenler 4. maddedeki sürenin geçmesinden sonra ancak genel hükümlere göre dava açabilecek ve alacak takibi yapabilecektir. Ancak bu kişiler bu davalarda haklı çıksalar dahi Tasfiye Kanunu gereğince tasfiye edilmiş olan mallara müracaat edemeyecektir.

D- Ermenilerin Borçları

Tasfiye Kanunu'nun 4., 5. ve 6. maddeleri, zorunlu göçe tabi tutulan kişilerin borçlarının tasfiyesini düzenlemektedir. Kanun'un 4. maddesinde; emval-i metrukede hak veya nakil olunan kişilerde alacakları olduğunu iddia edenlerden; Osmanlı Ülkesinde ikamet edenlerin, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki, yabancı ülkelerde bulunanların ise dört ay içinde komisyonlara asaleten veya vekâleten müracaat ederek alacaklarını kayıt ve kabul ettirmeye ve her çeşit tebligata esas yer olmak üzere, komisyonun kurulduğu belde bir ikametgâh adresi göstermeye mecbur olduğu, bu sürenin geçmesinden sonra açılacak davalar hakkında, genel hükümlerin geçerli olacağı gibi bu davalarda haklı çıkanların, bu Kanun gereğince tasfiye edilmiş olan emval-i metrukeye müracaat edemeyecekleri belirtilmiştir.

Yapılan düzenleme sonrasında sevke tabi tutulan kişilerden alacağı olduğunu iddia eden kimseler eğer Osmanlı Ülkesinde ikamet ediyorsa Kanunun yürürlüğe girdiği tarih olan 27 Eylül 1915 tarihinden itibaren iki, yabancı ülkelerde bulunuyor ise yine aynı tarihten itibaren dört ay içerisinde komisyonlara başvurmaları gerekmektedir. Osmanlı Ülkesinde ikamet edenlere başvuru için tanınan 2 aylık süre, 27 Kasım 1915 tarihinde; yabancı ülkelerde bulunanlar için tanınan 4 aylık süre ise 27 Ocak 1916 tarihinde bitmektedir.

Bu maddede dikkat çeken bir diğer düzenleme de başvuru süresinden sonra açılacak davalar hakkında genel hükümlerin geçerli olacağı ve bu davalarda haklı çıkanların bu Kanun gereğince tasfiye edilmiş emval-i metrukeye müracaat edemeyeceğinin belirtilmesidir. Nakledilen kimselerin emval-i metrukesi tasfiye edildikten sonra yani taşınır ve taşınmazlar satıldıktan, alacaklar tahsil edildikten, borçlar ödendikten ve eğer varsa geriye kalan mevcutlar sahibi adına mal sandıklarına yatırıldıktan sonra yani tüm işlemler bitirilip emval-i metruke hukuken tasfiye edildikten sonra genel hükümlere göre açtığı davalarda haklı çıkanların başvurabileceği fiili bir durum kalmamıştır. Bununla birlikte genel hükümlere göre mahkemen karar alan alacaklı şayet alacağı olduğu kimsenin tasfiyeden sonra mal sandıklarına yatırılan parası varsa mal sandığındaki bu paradan kendi alacağını elindeki mahkeme kararına göre tahsil edebilecektir.

Ayrıca nakledilen kimselerde alacağı olduğu iddiasıyla dava açan ve davası bu Kanunun yürürlüğe girdiği 27 Eylül 1915 tarihi itibari ile henüz sonuçlanmamış olanlar, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bu iddiasını genel hükümler çerçevesinde mahkemelerde takip etmeye devam edebileceği gibi mahkemeler yoluyla alacağını takipten vazgeçip doğrudan tasfiye komisyonlarına da başvurabilecektir. Ancak her iki durumda da alacaklının alacağını tahsil etmek için tasfiye komisyonlarına müracaat etmesi gerekmektedir. Bununla birlikte alacak iddiasında bulunan kimse iddiasını mahkemeler yoluyla takip edip alacağını tespit ettirir ve bu durumu kesinleştirirse tasfiye komisyonlarının bu alacağın varlığını sorgulama yetkisi olmayacaktır. Lakin alacak iddiasında bulunan kimsenin davadan vazgeçerek doğrudan tasfiye komisyonlarına başvurması halinde komisyonların bu alacak iddiasını sorgulama ve bu iddiayı bir hükme bağlama yetkisi bulunmaktadır.

E- Ermenilerin Nakit, Mevduat ve Alacakların Tahsili

Emval-i metruke tasfiye komisyonları Ermenilerin mevduat ve alacaklarını takip ve tahsil etmekle yükümlüdür. Tasfiye komisyonları nakledilen kimselerin nakitlerini, mevduatını, alacaklarını onlar adına toplayacak, böylece bu kimselerin daha fazla zarara uğramasını önlemiş olacaktır. Komisyonlar bu işlemi öncelikle idari yollardan yapmaya çalışacak, şayet idari yollardan tahsil işlemini gerçekleştiremezlerse dava yoluna başvuracaktır.

F- Taşınır Malların Geri Alınması ve Satışı

Taşınır mallardan dava konusu edilmeyenler açık artırma ile satılacaktır. Elde edilen meblağ sahipleri adına emaneten mal sandıklarında tutulacaktır. Üstelik komisyon Ermenilerin taşınır mallarının geri alınması (istirdat) konusunda da yetkilidir. Bu kapsamda 3. şahıslarda bulunan taşınır mallar da geri alınarak tasfiye edilecektir.

Ayrıca Tasfiye Kanunu'nun 5. maddesinde komisyonların, emval-i metruke ile ilgili istihkak davalarının sahiplerini yazıyla ait olduğu mahkemeye sevk edeceği belirtilmektedir. Burada bahsedilen istihkak, bir kimsenin başka bir şahsın mülkiyet ya da zilyetliğinde bulunan bir mal üzerinde mülkiyet iddiasını ispat etmesi, hâkimin de buna göre hüküm vermesi demektir. İstihkak, mülkiyet hakkını koruyucu, ihlal edilen hakkın iadesini sağlayıcı bir işlev gördüğünden mülkiyet hakkının ayrılmaz bir parçasıdır²⁸. İstihkak davası, vasıtalı olarak zilyet bulunmayan malike, malik olmayan zilyetten malı geri almayı istemesini sağlayan davadır. Mülkiyet hakkının korunmasını sağlayan yollardan biri olan bu dava, mülkiyet hakkının içinde ve bu haktan

²⁸ Aktan, Hamza, "İstihkak", *DİA*, İstanbul, C. 23, s. 336-337

ayrılmaz bir parçadır. İstihkak davası o malı elinde bulunduran zilyede karşı açılmaktadır. Bu dava, mal sahibinin zilyetliğinin kurulmasını sağlayan bir dava olduğu için mülkiyet hakkının konusu olan her mal istihkak davasına konu olabilmektedir²⁹.

G- Tasfiye Kanunu'na Göre Ermenilerin Mallarının Tasfiyesi

Tasfiye Kanunu'nun sistematığına göre komisyonun öncelikle tüm mal varlığını ve alacaklarını toplaması gerekmektedir. Tasfiye Kanunu'nun 3. maddesinde sevke tabi tutulan kişilerin nakitlerinin, taşınırlarının, mevduatının ve alacaklarının, komisyon başkanı veya vekili tarafından toplanacağı, geri alınacağı, tahsil edileceği, dava edileceği ve emval-i metrukeden dava konusu edilmeyenlerin artırma yoluyla satılacağı, elde edilen tutarın sahipleri adına emaneten mal sandıklarına yatırılacağı belirtilmiştir. Anlaşılacağı üzere Hükümet zorunlu göçe tabi tuttuğu kimselerin sadece taşınmazları ile değil, bütün mal varlığı ile ilgilenmektedir. Bundan dolayı zorunlu göçe tabi tutulan kimselerin nakitlerini, mevduatını, alacaklarını toplama görevi tasfiye komisyonlarına verilmiştir.

Bu kapsamda ilk olarak, Kanun'un 2. maddesi gereğince Maliye ve Vakıf Hazinesi adına tescil edilen taşınmazların karşılığı olarak elde edilecek tutarların tasfiye hesabına dâhil edilmesi gerekmektedir. Çünkü 2. maddeye göre tasfiyeden sonra kalan miktarın sahiplerine verilmesi gerekmektedir. Ayrıca nakit, mevduat ve tahsil edilen alacaklar ile taşınırın satışından elde edilen gelirler de emanet hesaplarına yatırılacaktır. Son olarak, Kanun'un 5. maddesi gereğince, komisyonlar, her çeşit alacakların ve borçların gerekli delillerinin doğruluğunu araştırarak, bunlardan doğru gördüklerini kabul ederek kaydedecektir.

Bütün bunlardan sonra komisyonlar, (Kanun'un 5. maddesi gereğince) her kişinin mallar hesabı ve denklğini bildiren ayrı ayrı mazbatalar (göçe tabi tutulanın mal varlığının tasfiyesi sonucunu gösteren tutanaklar) tanzim edecektir. Bu tutanakların onaylı örnekleri, icap eden mahallere asılmak suretiyle ilgililerine tebliğ edilecek, asılları ise ilgili evrakıyla birlikte savcıya ulaştırılacaktır. Kanun'un 5. maddesi, savcının, bu mazbataları tescil talebiyle borçlunun naklinden evvelki kanuni ikametgâhın mensup olduğu Asliye Hukuk Mahkemesi'ne göndereceğini düzenlemektedir.

Kanun'un 5. maddesine göre alacak sahipleri, mazbatalara karşı, ilân tarihinden itibaren on beş gün içinde ilgili mahkeme huzurunda itiraz edebilecektir. Bu sürenin sonunda mahkeme, savcı hazır olduğu hâlde, gerekli incelemeyi yapacak, itiraz var ise itiraz edeni, komisyon başkanını veya vekilini acilen davet ederek itiraz ve savunmalarını dinleyecek ve lüzum göreceği değişikliği yaptıktan sonra, her mazbatayı

²⁹ Bertan, 1976, ss. 286-293

tescil ile ilâm hâlinde işlem yapılmak üzere komisyonlara verecektir. Kanun'un 5. maddesi, bu ilâmların içerdiği hükümlere itiraz edilemeyeceğini, bu kararlara karşı iade (yeniden yargılama), istinaf³⁰ ve temyiz yoluna başvurulamayacağını öngörmüştür.

Alacak ve borçlar bu şekilde kesinleştikten sonra, sıra Ermenilerin borçlarını ödemeye gelmektedir. Kanun'un 6. maddesinde, zorunlu göçe tabi tutulan kimselerin geride kalan borçlarının ödenmesi düzenlenmiştir. Bu maddede, kesinleşen mahkeme kararlarına göre Ermenilerin imtiyazlı olan ve olmayan borçlarının mevcutlarından tamamen ödeneceği hüküm altına alınmıştır. Buna göre, nakledilen kimsenin mallarının mevcudu tüm borçları ödemeye yetiyorsa ayırım yapılmaksızın tüm borçlar ödenecektir.

Eğer mal varlığı, borçların tamamını ödemeye yetmiyorsa, imtiyazlı borçlar, adi borçlara tercih edilmek suretiyle garameten ödeme yapılacaktır. *İmtiyazlı borçlar*; borçluya ait bir malın rehini ile temin edilmiş olan alacaklar ile özel bir şekilde kanun koyucu tarafından korumaya alınmış adi alacaklardır³¹. İpotek alacakları, amme alacakları, nafaka alacakları, işçi alacakları imtiyazlı borçlara örnek olarak gösterilebilmektedir³². Borçlunun mallarının rehini ile temin edilmemiş olan (teminatsız) alacaklara ise imtiyazsız (adi) borçlar denilmektedir. İşte 6. maddeye göre, mal varlığı borçların tamamını ödemeye yetmiyorsa imtiyazlı borçlara, adi borçlara göre öncelik tanınmak suretiyle garameten (alacak miktarı nispetinde) ödeme yapılacaktır. *Garame*; satış bedelinden elde edilen paranın alacaklıların alacakları oranında taksime tabi tutulması ile satış bedelinin garameye girecek olan alacakların toplamına bölünmek sureti ile bulunan rakamın her alacaklının alacak tutarı ile çarpılarak elde edilecek şekilde hesaplanmasıdır³³. *Garameten ödeme*; iflas masası tasfiye edilirken kalan para herhangi sıralardaki alacaklılara yetmezse, bu parayı alacaklılara alacak ve hak oranı dâhilinde paylaştırmadır³⁴. Maddeyi bir örnek üzerinden anlatacak olursak; nakledilen şahsın malların tasfiyesi sonucu elde edilen gelir toplamı 1.000 Lira; nakledilen bu kişinin imtiyazlı borçları toplamı 500 Lira, imtiyazsız borçları toplamı ise 2.000 Lira (A şahsına 1.500 Lira, B şahsına 500 Lira olmak üzere) olmak üzere toplam 2.500 Lira borcu olsun. Bu durumda öncelikle imtiyazlı borç olan 500

³⁰ *İstinaf*; ilk derece (mahalli) mahkemeler tarafından verilen hükümlere ve kararlara karşı, temyiz mahkemesi ile bu ilk derece mahkemesi arasında görev yapan mahkemeye başvurulmasına ait kanun yoludur. (Esat Şener, *Hukuk Sözlüğü*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2001, s. 377)

³¹ Kuru, Baki, İcra ve İflas Hukuku, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 375, Ankara, 1975, s. 349

³² Deynekli, Adnan, Sedat Kısa, *Hacizde ve İflasta Sıra Cetveli*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 111-112

³³ İpekçi, Nizam, *İcra ve İflas Kanunu Tatbikatı Şerhi*, Ege Hukuk Yayınları, Ankara, 2006, s. 554

³⁴ Şener, 2001, s. 235

Lira ödenecek, sonra geriye kalan 500 Lira A ve B şahısları arasında alacakları oranında yani 375 Lirasını A şahsı, 125 Lirasını da de şahsı alacak şekilde paylaşılacaktır. Aynı şahsın imtiyazlı borçları toplamının (1000 Lira A imtiyazlı alacaklısına, 500 Lira B imtiyazlı alacaklısına olmak üzere) 1.500 Lira, imtiyazsız borçları toplamının ise (C şahsına 1.500 Lira, D şahsına 500 Lira olmak üzere) 2.000 Lira olması durumunda, nakledilen kişinin mallarının tasfiyesinden sonra elde edilen 1.000 Lira imtiyazlı borçların tamamına yetmediği için imtiyazlı borçlar kendi arasında garameten ödenecek, ancak imtiyazsız borçlar için herhangi bir ödeme yapılamayacaktır.³⁵

Kanun'un 6. maddesinde, borçları ödeme görevinin tasfiye komisyonlarına ve komisyonların görev süresinin bitmesinden sonra da icra dairelerine ait olduğu belirtilmiştir.

IV- TASFİYE KANUNU'NA VERİLEN TEPKİLER

Hükümet, hem sevk edilen Ermenilerin hem de bunlardan alacağı olan kimselerin haklarını korumak için 26 Eylül 1915 tarihli Tasfiye Kanunu'nu yürürlüğe koymasına rağmen bu Kanunun Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın taleplerini tam anlamıyla karşılamadığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu ülkelerin büyükelçileri Kanun yürürlüğe girdikten sonra da Hükümete nota vermeye devam etmiştir.³⁶ Bu doğrultuda Alman Büyükelçiliği, 5 Ekim ve 16 Kasım 1915 tarihlerinde iki nota, Avusturya-Macaristan Büyükelçiliği ise 23 Ekim 1915 tarihinde bir nota daha vermiştir.

Almanya Büyükelçiliği notasında; Kanunun ciddi kayıp tehlikesi ile karşı karşıya kalan Alman alacaklarını korumaktan uzak olduğunu ve başvuru için tanınan iki ve dört aylık sürelerin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Avusturya-Macaristan Büyükelçiliği'nin 23 Ekim'de verdiği notada ise, yine Alman Büyükelçiliği notasına paralel ifadeler kullanılarak alınan tedbirlerin Avusturya-Macaristan işletmelerinin zararlarını karşılamaya yetmediği, Kanunun yedinci maddesi ile geride kalan bütün mallar üzerine mahkemeler ve resmi daireler tarafından konan haciz işlemlerinin yok hükmünde sayılmasının evrensel hukukun bilinen temel prensipleriyle tabana tabana zıt olduğu,³⁷ satış işlemlerinin savaş süresi boyunca ertelenerek malların şimdilik geçici önlemlerle idare edilmesi gerektiği belirtilmiş ve barışı müteakip malların topluca tasfiye edilmesi önerilmiştir.

Hükümet bu notalara 22 Aralık 1915 tarihinde oldukça sert bir nota ile karşılık vermiştir. Notada; Hükümetin Ermeni nüfusu hakkında aldığı

³⁵ Güner, 2016, s. 124

³⁶ Kaiser, agm, s. 141; Duman, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile Müttefikleri Arasında Bir Diplomatik Kriz, s. 127-128

³⁷ Güner, 2016, s.130

önlemlerin ülkenin içişleri alanına girdiği, söz konusu önlemlerin ülkemizde yerleşen yabancıların menfaatlerine kaçınılmaz olarak zarar verecek olsa bile bunun diplomatik girişim konusu olamayacağı, ulusal savunma kaygılarına rağmen sevke tabi tutulan kişilerin yer değiştirmesinden doğabilecek zararları en aza indirmek için Hükümetin büyük özen gösterdiği, zararlardan dolayı bir sorumluluk varsa bunun Ermeni ayaklanma hareketlerini provoke eden ve cesaretlendiren ortak dış düşmanlara ait olduğu ve yabancı kişilerin de aynı Osmanlı vatandaşı kimseler gibi verilen süre içerisinde hak iddiaları için başvuruda bulunmak zorunda oldukları belirtilmiştir.³⁸ Hükümetin bu sert notası üzerine Almanya başka bir nota teşebbüsünde bulunmazken Avusturya-Macaristan, 11 Şubat 1916, Aralık 1916 ve Mart 1917 tarihlerinde daha yumuşak ifadelerle yeni notalar vererek eleştirilerine devam etmiştir.³⁹

26 Eylül 1915 tarihli Kanuna yurt dışından gelen bu tepkilerin yanında Meclis-i Ayan üyesi Ahmed Rıza Bey de sert tepki göstermiştir. Ahmed Rıza Bey'in tepkisi Kanunun yürürlük tarihini düzenleyen 11'inci maddesine olmuş ve bu maddenin değiştirilmesi için 4 Ekim 1915 tarihinde bir kanun teklifi vermiştir. Kanun teklifi 11 Ekim 1915 tarihinde Meclis-i Ayan'da görüşülmüş ve teklifin Layiha Encümeni'ne gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Layiha Encümeni değişiklik talep edilen Kanun-ı Muvakkat'ın Meclis-i Mebusan'a gönderildiğini belirterek söz konusu Kanunun Meclis-i Ayan'a gelip müzakere edildiği zaman bu değişiklik teklifinin görüşülmesi gerektiği yönünde görüş belirtmiştir. Bu görüş, Meclis-i Ayan'ın 13 Aralık 1915 tarihli oturumunda okunmuş ve bunun üzerine Kanun'da herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.⁴⁰

V- DEĞERLENDİRME

A- Tasfiye'nin Amacı

Tasfiye Kanunu'nun genel felsefesi nakledilen kişilerin malvarlığının, tasfiye edilmesi üzerine kurulmuştur. Buna karşılık bu malların herhangi bir karşılık olmaksızın devlete intikal etmesi ya da bu mallara devletin karşılıksız el koyması gibi bir amaç gütmemiştir. Kanun, konjonktür gereği nakledilmek zorunda kalınan kişilerin mallarının layıkıyla (bu kişilerin hak kaybına uğramamasına dikkat ederek) tasfiye edilmesini öngörmüştür.

Tasfiye Kanunu'nun yürürlüğe konulmasındaki temel amaç, geride bıraktıkları tüm mallar tasfiye edilerek Ermenilerin geri dönme

³⁸ Duman, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile Müttefikleri Arasında Bir Diplomatik Kriz, s. 156-157

³⁹ Duman, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile Müttefikleri Arasında Bir Diplomatik Kriz, ss. 127-129

⁴⁰ MAZC, 2. İçtima, 10. İnî'kad, Devre: 3, Cilt 1, ss. 133-136. 30 Teşrin-i Sani 1331/13 Aralık 1915

ihtimallerinin ortadan kaldırılması değildir. Genel olarak emvali metruke mevzuatına baktığımızda da bu şekilde bir amaç tespit etmek imkanı yoktur. Çünkü her şeyden önce Ermenilerin zorunlu göç sonucu gönderildikleri yerler de Osmanlı toprağıdır. Yani Devlet, Ermenileri, Osmanlı toprağı (memalik-i Osmani) dışına sürmemiştir. 30 Mayıs 1915 tarihli ve 24 numaralı Meclisi Vükela kararında⁴¹; nakledilenlere ekonomik durumları nispetinde emlak ve arazi verileceğinin, muhtaç durumda olanlara ikamet edecekleri yeni evlerinin yapımı için yardım yapılacağı, ihtiyaç sahibi çiftçi ve sanatkârlara tohumluk, araç ve gereç verileceğinin belirtilmesi de bu görüşü doğrular. Ayrıca Ahval-i Harbiye ve Zaruret-i Fevkalâde-i Siyasiye Dolayısıyla Mahall-i Ahire Nakilleri İcra Edilen Ermenilerin İskân ve İaşesiyle Hususat-ı Saireleri Hakkında Talimatname de başka mahallere nakledilen Ermenilerin sevk ve iskânın hangi ilkeler etrafında yapılacağı açıkça düzenlenmiştir. Örneğin Talimatnamenin 9. maddesi, kendileri için ayrılan yere gelen ahalinin kesin şekilde yerleşmesine kadar iaşesi ile muhtaç olanların evlerinin yapımının dahi, göçmenler ödeneğinden karşılanmak üzere, Hükümet'e ait olduğunu hüküm altına almıştır. Ayrıca Talimatnamenin 12. maddesine göre, iskân edilen her aileye geçmişteki ekonomik durumları ve şimdiki ihtiyaçları dikkate alınarak, muhacirin komisyonu tarafından, uygun miktarda arazi verilecektir. Yani Devlet, Ermenilerin geride bıraktıkları mallara hakkında düzenleme yaparken, Ermenilerin nakledildikleri yerdeki durumunu da düzenlemiştir. Talimatname'de "iskân edilen her aileye geçmişteki ekonomik durumları ve şimdiki ihtiyaçları dikkate alınarak, muhacirin komisyonu tarafından, uygun miktarda arazi verileceğinin" hüküm altına alınması da Devletin, savaş durumu ve olağanüstü siyasi durumlar nedeniyle başka yerlere nakletmek zorunda kaldığı kişilerin mallarına el koymak ve buradan haksız kazanç elde etmek gibi bir amacı bulunmadığını gösterir.

Üstelik Tasfiye Kanunu çıkarılıncaya kadar, emvali metrukenin Devlete intikal etmesi gibi bir düşünce de söz konusu değildir. Tasfiye Kanunu yürürlüğe konuluncaya kadar Devlet bu malların Devlet'e intikalini değil, Devlet tarafından kira vb. yollarla idaresini öngörmüştür. Tasfiye Kanunu çıkarılıncaya kadar uygulanan Ahval-i Harbiye ve Zaruret-i Fevkalade-i Siyasiye Dolayısıyla Mahall-i Ahire Nakilleri İcra Edilen Ermenilere Ait Emval ve Emlâk ve Arazinin Keyfiyet-i İdaresi Hakkında Talimatname, Ermenilerin geride bıraktıkları taşınır/taşınmaz tüm malların Devlet gözetimine alınmasını öngörmüştür. Talimatnamenin 2. maddesine göre, zorunlu göçe tabi tutulan kimselerden kalan ve içinde eşya bulunan tüm binalar, komisyonca uygun görülecek memur veya özel heyet tarafından derhal

⁴¹ Meclisi Vükela Kararı için; *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 91, Ankara, 2007, ss. 155-157; Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayın No: 5 Van, 1990, s: 111-113.

mühürlenerek koruma altına alınacaktır. Koruma altına alınan eşyalar detaylı şekilde deftere kayıt edilecek ve kilise, okul ve han gibi depo olarak kullanılmaya elverişli yerlere taşınarak sahipleri ayırt edilebilecek şekilde ayrı ayrı yerleştirilerek muhafaza altına alınacaktır. Talimatname'ye göre taşınmazlar ise emval-i metruke idare komisyonları tarafından idare edilecektir. Talimatnamenin 20. maddesine göre, satın almak için isteklisi bulunmayan emlak ve arazi, isteklilere, iki seneyi geçmemek üzere kiralanabilecektir. Talimatname zorunlu nedenlerle satılan taşınır ve taşınmazların satış bedellerinin ise sahipleri adına emanet hesaplarına yatırılacağını düzenlemektedir.

Tasfiye Kanunu, o güne kadar talimatnamelerle idare edilen emval-i metrukenin akıbeti konusunda idare etmekten, tasfiye etmeye dönük bir paradigma değişimini ifade etmektedir. Nakle tabi tutulan kimselerin geride bıraktıkları malların tasfiye edilmesi düşüncesi, Tasfiye Kanunu'nun hem lafzına, hem de ruhuna hâkimdir. Kanun'da kullanılan ifadeler, bu konuda daha önce yürürlüğe konulmuş bulunan mevzuattaki ifadelerden farklıdır. Örneğin 10 Haziran 1915 tarihli Talimatnamede Ermenilerin geride bıraktıkları malların idaresinden sorumlu emval-i metruke idare komisyonlarından bahsedilirken, Tasfiye Kanunu'nda artık bu malların tasfiyesi için komisyon kurulacağı belirtilmiştir. Tasfiye Kanunu'nda taşınmazların Maliye ya da Vakıf Hazinesi adına tescil edilmesi, taşınır malların satılması, alacakların tahsil edilmesi ve borçların ödenmesi öngörülmüştür. Üstelik Osmanlı yazışmalarında, 26 Eylül 1915 tarihli Kanun'dan "Tasfiye Kanunu" diye bahsedilmektedir. Bütün bunlar, Hükümetin Ermenilerin geride bıraktıkları mallar konusundaki politikasının, idare etmekten tasfiye etmeye döndüğünü göstermektedir. Tasfiyeden anlaşılması gereken ise taşınır ve taşınmazlarının satılması, alacaklarının tahsil edilmesi, borçlarının ödenmesidir. Bu anlamda tasfiye, zorunlu nakle tabi tutulan herhangi bir kimsenin tüm mal varlığının (özellikle de taşınmaz mallarının) nakde çevrilmesidir.

Bununla birlikte, idare etmekten tasfiye etmeye geçiş şeklindeki bu paradigma değişiminde en büyük nedeni, başta Almanya ve Avusturya-Macaristan olmak üzere bazı devletlerin, zorunlu göçe tabi tutulan kişilerden alacağı olan yabancı uyruklu şirketlerin alacaklarının tahsili için, doğrudan ya da kendi devletleri aracılığıyla, Osmanlı Devletine baskı yapmasıdır. 19. yüzyılın sonlarına doğru devletlerarası güç dengesi değişmeye başlamıştır. Bu bağlamda, İngiliz egemenliğine karşı yeni pazar arayışlarına giren Almanya ve Avusturya-Macaristan, yönünü Osmanlı'ya çevirmiştir. Bu devletlerin Osmanlı'ya ilgilerinin artmasıyla beraber, ticari ilişkiler gelişmeye başlamıştır.⁴² Bu doğrultuda Anadolu Demiryolu imtiyazının 1888'de bir Alman ortaklığına

⁴² Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 171; Bayram Kodaman, "İttihat-Terakki ve Almanya", *Yeni Türkiye Dergisi*, Ankara, 2002, S. 44, s. 260

verilmesini, Bağdat Demiryolu imtiyazı takip etmiştir.⁴³ Osmanlı topraklarında yatırımlarını artıran Alman ve Avusturya-Macaristan ticari işletmeleri ve bankaları, Rum ve Ermenilerle ticari ilişkiler geliştirmiştir. Özellikle İstanbul'daki Ermeni tüccarlar ve Adana-Mersin Bölgesindeki tarım ve ticaretle uğraşan Ermeniler, Alman ve Avusturya-Macaristan ticari işletmeleri ve bankalarından büyük tutarlarda kredi, bono, tahvil avansları kullanmış ve ticari mal satın almıştır⁴⁴. Öyle ki sadece Avusturya-Macaristan ticari kuruluşlarının Ağustos 1915 tarihi itibarıyla Ermenilerden kredi alacağı 106.754.795,45 Lira idi.⁴⁵

27 Mayıs 1915 tarihli Sevk ve İskân Kanunu kapsamında zorunlu göçe tabi tutulan kişiler arasında, Almanya, Avusturya-Macaristan ve diğer ülkelerle ticari ilişkileri olan Ermeniler de bulunmaktaydı. Ticari faaliyetlerini bırakıp giden bu kişilerin, Almanya ve Avusturya-Macaristan ticari kuruluşları başta olmak üzere birçok banka, şirket ve şahısla karşılıklı devam eden alacak-borç ilişkileri vardı. Bu kimselerin nakledilmesi ile birlikte ticari ilişkilerde bir belirsizlik ortaya çıkmıştır. Oluşan hukuki belirsizlik üzerine Ermenilerden alacağı olanlar endişeye kapılmış ve alacaklarını tahsil edebilmek için kendi devletleri nezdinde girişimlerde bulunmuşlardır. Örneğin Alman şirketleri İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği'ne dilekçe ile başvuruda bulunmuşlardır. Bu girişimler üzerine ilgili devletler, bir yandan, kendi vatandaşlarının Ermenilerden olan alacaklarını tespit etmeye çalışmışlar⁴⁶, bir yandan da Hükümet nezdinde diplomatik girişimlerde bulunarak vatandaşlarının alacaklarını tahsile çalışmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği bu dönemde, en etkin girişimlerde bulunanlar haliyle Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya ve Avusturya-Macaristan olmuştur. Bu doğrultuda 4 Temmuz 1915'te İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Wangenheim ve 26 Ağustos 1915 tarihinde Avusturya-Macaristan Elçisi Pallavicini tarafından Hükümete hemen hemen ortak bir dil kullanılarak kaleme alınan notalar verilmiştir.⁴⁷ Hükümet ise Almanya notasına karşı verdiği 20 Temmuz 1915 tarihli muhtırada; yapılan düzenlemelerin hem

⁴³ Tepekaya, Muzaffer, "Osmanlı-Alman İlişkileri", *Yeni Türkiye Dergisi*, Ankara, 2002, S. 44, s. 242-243

⁴⁴ Zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerden alacağı olan tüccarlar, şirketler ya da bankalar, Almanya ve Avusturya-Macaristan uyrukluğunda bulunanlarla sınırlı değildi. Örneğin İtalyan ve Yunanistan vatandaşlarının ve şirketlerinin de nakledilen kişilerden alacakları bulunmaktaydı.

⁴⁵ Duman, Önder, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile Müttefikleri Arasında Bir Diplomatik Kriz: Ermeni Emval-i Metrukesi ve Borçları", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 22, Yaz 2006, s. 120

⁴⁶ Örneğin Alman Konsoloslar buldukları bölgelerde kendi vatandaşlarının ve firmalarının alacaklarını içeren listeler çıkartmaya başlamışlardır. Taner Akçam, *Ermeni Meselesi Hallolunmuştur Osmanlı Belgelerine Göre Savaş Yıllarında Ermenilere Yönelik Politikalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 217

⁴⁷ BOA. BEO. 4376/328197; BOA. HR. SYS. 2880/15. 18 Ağustos 1331/31 Ağustos 1915

sevke tabi tutulan Ermenilerin, hem de yabancı işletmelerin zararına olmayacağını belirtmiştir.⁴⁸

Alman ve Avusturya-Macaristan Büyükelçilerinin yanı sıra bu ülkelerin ticari işletmeleri de bazen doğrudan Hükümete başvurarak bazı taleplerini iletmışlerdir. Bu bağlamda Deutsche Bank'ın İstanbul Şubesi, 5 Eylül 1915 tarihinde Hükümete bir dilekçe vermiştir. Söz konusu dilekçede, nakle tabi tutulan Ermenilerin bir kısmının bankalarına borçlu olduğu, 25 Ağustos 1915 tarihi itibari ile Ermenilerin toplam borcunun 216.857,69 Lira olduğu, bundan dolayı menfaatlerinin zarar gördüğü, emval-i metruke ile alakalı bir hukuki düzenleme olup olmadığının taraflarınca bilinmediği, tasfiye muamelesinin nakledilen kimselerden alacağı olan kimselerin de davet edileceği bir yöntem ile yapılması gerektiği ve bankanın uğrayacağı zarardan dolayı Osmanlı Hükümeti'nin sorumlu tutulacağı ifade edilmiştir.⁴⁹ Hükümete ilettikleri taleplerinin karşılanmadığını düşünen Almanya Büyükelçisi 13 Eylül'de, Avusturya-Macaristan Büyükelçisi ise 21 Eylül'de birbirinin benzeri iki nota daha vermiştir. Osmanlı Hükümeti bu iki notaya karşı 9 Ekim 1915 tarihli cevabi bir nota vermiştir.

Birçok ülkeyle ticaret yapan Ermeni tüccarların sadece Almanya ve Avusturya Macaristan şirketlerine değil başka ülkelere ait şirketlere de borçları vardı.⁵⁰ Yunanistan vatandaşları ve şirketleri de Ermenilerden alacağı bulunanlar arasında idi. Yunan Hükümeti de vatandaşlarının Ermenilerden olan alacağını takip etmiş ve bu doğrultuda 9 Eylül 1915 tarihinde Yunan Büyükelçiliği kanalıyla hükümete bir nota vermiştir.⁵¹

İşte tüm bu talepler neticesinde, Hükümet, Ermenilerin geride bıraktıkları malların tasfiye edilerek bu alacakların ödenmesi yolunu tercih etmek zorunda kalmıştır. Yani, emvali metrukeyi idare etmekten, tasfiye etmeye dönük bu değişimin arkasında, Ermenilerin borçlarını tasfiye etme düşüncesi söz konusudur. Kanun'un temel felsefesi, nakledilen kişilerin malvarlığının nakde çevrilmesi, nakde çevrilen bu tutardan nakledilen kişilerin borçlarının ödenmesi ve kalan tutarın ise emanet hesaplarında nakledilen kişiler adına tutulmasıdır. Örneğin taşınmazlar, Maliye ve Vakıf Hazinesi adına tescil edilecek ve bedeli bu hazineler tarafından emanet hesaplarına yatırılacaktır. Aynı şekilde nakledilen kişilerin mevduatı, taşınır malların satışından ve alacakların tahsilinden elde edilen gelir de emanet hesaplarına yatırılacaktır. Nakledilen kişilerin borçları ise bu hesaplardan ödenecektir. Dolayısıyla Kanun'un, bu kişilerin malvarlığının tasfiye edilmesini öngörmekle birlikte bu malların bedelsiz olarak devlet mülkiyetine geçirilmesini öngörmediğini belirtmek gerekir. Üstelik burada kanun koyucunun aslı

⁴⁸ BOA. BEO. 4376/328197

⁴⁹ BOA. BEO. 4376/328197

⁵⁰ Örneğin nakledilen kimselerin İtalyan fabrika ve ticarethaneleri ve diğer ülke vatandaşlarına da borcu vardı. Ancak bunlar daha küçük ölçekli idi.

³⁴ BOA. HR. SYS. 2880/22-4. 12 Eylül 1331/25 Eylül 1915

amacı, bu kişilerin mallarının devlete geçmesini sağlamak değildir; bu malların devlete intikali, başka yere naklin doğal ve zorunlu bir sonucudur.

B- Emvali Metruke Konusunun Yasa İle Düzenlenmesi

Tasfiye Kanunu ile, bundan önceki dönemde idari düzenleme ve talimatlar ile yürütülen işlemler yasal dayanağa kavuşturulmuş ve böylece önceki düzenlemelerin eksiklikleri önemli ölçüde giderilmiştir. Gerek 30 Mayıs 1915 tarihli gerekse de 10 Haziran 1915 tarihli Talimatnamede zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerin borçları ve alacakları hakkında herhangi bir hükme yer verilmemiş, talimatnamelerde değinilmeyen bu konular, taşraya yollanan yönergeler ve emirlerle açıklanmıştır.⁵² Tasfiye Kanunu ise bu eksiklikleri tamamlayacak şekilde düzenlenmiştir.

Ayrıca Kanun yayımlandıktan sonra, Kanun'un uygulamasını göstermek amacıyla bir nizamname yürürlüğe konulmuştur. Bu şekilde, emval-i metruke konusunda uygulama birliği sağlanmaya çalışılmış, ayrıca uygulamanın eksiklikleri ve hataları giderilerek gerçek anlamda hukuki bir tasfiye öngörülmüştür.

C- Tasfiye İşlemlerine Yargısal Güvence

Tasfiye Kanunu, idari bir tasfiye öngörmemiş ve nakledilen kişilerin haklarının korunması için pek çok tedbir öngörmüştür. Bunlardan en önemlisi ise tasfiyenin idari makamlar tarafından değil, mahkemelerce yapılmasının öngörülmesidir. Kanun, tasfiye komisyonuna bazı yetkiler vermekle birlikte tasfiye yetkisini mahkemelere vermiştir. Örneğin Kanun'un 1. maddesine göre, nakledilen kişilerin terk etmiş oldukları mal varlığı, komisyonların her şahıs için ayrı ayrı tanzim edecekleri mazbatalar üzerine, mahkemelerce tasfiye olunur. Kanun'un 5. maddesi ise komisyonların, nakledilen her kişi için ayrı ayrı mazbatalar düzenleyeceğini, bu mazbataların savcılık aracılığı ile mahkemeye gönderileceğini, mahkemenin, savcı hazır olduğu hâlde, gerekli incelemeyi yapıp ve itiraz vaki olmuş ise itiraz edeni, komisyon başkanını veya vekilini acilen davetle itiraz ve savunmalarını dinledikten ve lüzum göreceği değişikliği yaptıktan sonra, her mazbatayı tescil ile ilâm hâlinde, işlem yapılmak üzere komisyonlara vereceğini hüküm altına almıştır. Dolayısıyla nakledilen

⁵² Örneğin 1 Haziran 1915 tarihinde Maraş Mutasarrıflığına çekilen telgrafta, sevk edilen Ermenilerin borçlarının ertelendiği bildirilmiştir. BOA. DH. ŞFR. 53/200 (19 Mayıs 1331). Maliye Nezareti tarafından 4 Ağustos 1915 tarihinde taşraya çekilen telgrafta ise, sevk edilen Ermenilerin aşar, ağnam ve diğer mallarından olan borçlarının ertelendiği bildirilmiştir. BOA. DH. ŞFR 54-A/268 (22 Temmuz 1331).

her bir kişi ise düzenlenen tasfiye mazbatası, hâkim tarafından kontrol edilmek ve onaylanmak zorundadır.

Benzer şekilde, Kanun'un 2. maddesinde, taşınmazlarda tasarrufun ispatında geçerli sayılacak belgelerde muvazaanın varlığı ve bu belgelerin iptali de hâkim kararına bağlanmıştır. Kanun koyucu, sübjektif ve keyfi uygulamalara mahal bırakmamak için muvazaalı ya da gabn-i fahiş olduğu iddia edilen ferağ işlemlerinin iptali zorlaştırmış ve ferağ işlemlerinin idari tasarrufla değil, mahkeme kararıyla iptal edilmesini öngörmüştür.

D- Tasfiye Kanunu'nda Nakledilen Kişilerin Haklarının Korunmasına Yönelik Tedbirler

Tasfiye Kanunu'nda nakledilen kişilerin haklarını korumaya yönelik diğer bazı tedbirler de söz konusudur. Örneğin Kanun'un 2. maddesinde, emval-i metrukede tasarrufun ispatında muvazaadan arındırılmış olmak şartıyla tapu senetlerinden başka belgelerin de kabul edileceği belirtilerek tasarrufun ispatında kolaylık sağlanmıştır. Bu kapsamda taşınmazlardaki tasarrufun ispatında tapu dışı belgeler (vergi kayıtları, adi senetler, tasdikli irade suretleri ve fermanlar, muteber müteveli, sipahi, mültezim, temessük veya senetleri) de kabul edilmiştir. Bu şekilde Hükümet, nakledilen kişilerin mülkiyetinde ya da tasarrufunda bulunmakla birlikte tapusu bulunmayan ya da tapusu bu kişiler adına olmayan taşınmazlar açısından tapu dışındaki belgeleri de geçerli sayarak bu kişilerin malvarlığını korumaya çalışmıştır.

Ayrıca Kanun'un 2. maddesinde, zorunlu göçe tabi tutulanların nakil tarihlerinden on beş gün önceki süre içerisinde yapmış oldukları ferağ verme işlemleri (taşınmazların tasarruf hakkının tapuda devir işlemleri), muvazaa veya gabn-i fahiş olmaması şartıyla, geçerli kabul edilmiştir. Kanun'un 7. maddesinde ise; nakil olunan kişilerin emval-i metrukisine bu Kanunun yayımlanmasından önce mahkemeler veya resmi daireler tarafından konulmuş olan ihtiyati veya icrai hacizlerin yok hükmünde sayılacağı hüküm altına alınmıştır.

Üstelik, komisyonlar, nakle tabi tutulan kişilerin alacaklarını takip etmek, taşınır mallarını geri almakla ve bu görevleri yerine getirmek üzere, dava açmak da dahil, her türlü işlemi yapmakla yükümlendirilmiştir. Tasfiye Kanunu'nun 3. maddesinde sevke tabi tutulan kişilerin nakitlerinin, taşınırlarının, mevduatının ve alacaklarının, komisyon başkanı veya vekili tarafından toplanacağı, geri alınacağı, tahsil edileceği, dava edileceği ve emval-i metrukeden dava konusu edilmeyenlerin artırma yoluyla satılacağı, elde edilen tutarın sahipleri adına emaneten mal sandıklarına yatırılacağı belirtilmiştir.

Alacak sahiplerine mazbatalara, karşı ilan tarihinden itibaren tanınan on beş günlük itiraz süresi, mahkeme tarafından gerekli incelemeler yapıldıktan, itiraz ve savunmalar dinlendikten sonra yapılacak ilam hükmüne itiraz edilememesi; istinaf, yeniden yargılama

ve temyiz yolunun kapatılması da, savaş durumu ve olağanüstü şartların hâkim olduğu bu zaman diliminde tasfiye işlemlerinin uzayarak sürüncemede kalmasını, bundan dolayı da Ermenilerin daha fazla zarara uğramasını önlemeye yönelik düzenlemelerdir. Ayrıca Ermenilerden alacağı olan kimselerin başvurusu için 2 ve 4 aylık süreler belirlenmiş iken nakledilen kimselerin alacağının tahsili için belli bir süre öngörülmemiştir. Komisyon, bu kişilerin alacağını, herhangi bir süre kısıtıyla sınırlı olmaksızın dava ve tahsil etmekle yükümlüdür.

Bütün bu tedbirlerin, nakledilen kişilerin haklarını korumaya yönelik olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ

Ermenilerin Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti için en sıkıntılı günlerinde Ruslarla işbirliği yapmaları ve Osmanlı Ordusu'nu arkadan vurarak isyan etmeleri üzerine büyük bir çoğunluğu yaşadıkları yerlerden çıkarılarak vatanın daha güvenli başka bölgelerine zorunlu olarak göç ettirilmiştir. Güvenlik gerekçesiyle gerçekleşen bu zorunlu göç esnasında Ermeniler bazı eşyalarını yanlarında götürebilseler bile taşınır mallarının önemli bir kısmını ve taşınmazlarını (arazi, arsa, bina) geride bırakmışlardır. Literatürde emval-i metruke olarak anılan bu malların korunması, idaresi ve tasfiyesi önemli bir sorun teşkil etmiştir. Hükümet bu sorunun çözümü adına Ermenilerin geride bıraktıkları mallarla ilgili ilk düzenlemeyi Sevk ve İskân Kanunu'ndan sadece üç gün sonra yapmıştır.

Osmanlı Hükümeti, nakledilen bu kişilerin geride bıraktıkları mallar ile ilgili olarak ilk dönemlerde herhangi bir tasfiye düşünmemiştir. Bu dönemde çıkarılan mevzuat, emvali metrukenin devlet tarafından sadece idare edilmesidir. Bu malların bedelli ya da bedelsiz olarak devlete intikali düşüncesi o dönemde yoktur. 30 Mayıs 1915 tarihli Meclisi Vükela Kararı'nda Ermenilerin geride bıraktıkları malların idaresi ile ilgili birçok temel esasa yer verilmiş ve bazı açıklamalar yapılmıştır.

Ancak nakledilen kişilerden alacakları olan devletlerin Osmanlı Devletine yaptıkları baskılar sonucunda Devlet, emvali metrukeyi tasfiye ederek bu alacakları ödemeyi düşünmüştür. Böylece Hükümetin Ermenilerin geride bıraktıkları mallar konusundaki politikası, idare etmekten tasfiye etmeye dönmüştür. Uygulamada Tasfiye Kanunu olarak bilinen 26 Eylül 1915 tarihli *"Ahar Mahallere Nakledilen Eşhâsın Emval ve Düyun ve Matlubat-ı Metrukesi Hakkında Kanun-u Muvakkat"* emvali metrukenin tasfiye edilmesini ve elde edilen gelirden, nakledilen kişilerin borçlarının ödenmesini öngörmüştür.

Tasfiye Kanunu, zorunlu göçe tabi tutulan kişilerin mallarının bedelsiz olarak devlete intikalini öngörmemektedir. Tasfiye Kanunu'nda, zorunlu göçe tabi tutulan kimselerin geride bıraktıkları taşınmazlardan vakıf malı olanların Vakıflar Hazinesi adına, diğerlerinin

ise Maliye Hazinesi adına kayıt edileceği belirtilmiştir. Nakledilen kişilerin mülkiyetinde bulunan taşınmazların mülkiyetinin bu iki Hazine'ye geçmesi bedelsiz olmayacaktır. Bu taşınmazlar için takdir edilen bedellerinden tasfiyeden sonra kalacak miktarı sahiplerine verilecektir. Bundan daha da önemlisi, Devlet, Ermenilere iskan edildikleri yerlerde yeterli miktarda arazi verilmesini de öngörmüştür. Yani Devletin temel gayesi, karşılıksız olarak mal kazanmak değildir. Üstelik buradaki amaç Ermenilerin mallarının tasfiye edilerek geri dönmelerinin önlenmesi de değildir. Zira, Ermenilerin nakledildikleri yerler de Osmanlı toprağıdır.

Tasfiye Kanunu ile, nakle tabi tutulan kimseler lehine birçok düzenleme yapılarak bu kimselerin mağduriyetinin önlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca idari düzenleme ve talimatlar ile yürütölen işlemler yasal dayanağa kavuşturulmuş, önceki düzenlemelerin eksiklikleri önemli ölçüde giderilmiştir.

KAYNAKÇA

Abdullahzade, Cavid “Emval-İ Metruke Kapsamındaki Mülkiyet Davalarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Süreci Açısından Değerlendirilmesi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 62, Sayı: 2 (2013).

Akçam Taner, Ermeni Meselesi Hallolunmuştur Osmanlı Belgelerine Göre Savaş Yıllarında Ermenilere Yönelik Politikalar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Akgündüz Ahmet, İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Vakıf Müessesesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Aktan Hamza, “İstihkak”, DİA, İstanbul, C. 23.

Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918 C. 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, ss. 132-137; Süslü, 1990, s. 114-115.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi(ATBD), S. 83, 1983, Belge Numarası 1916, ss. 129-133;

Bertan Suad, Aynı Haklar Cilt 1, Ankara, 1976.

BOA. BEO. 4376/328197;

BOA. Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH. HMŞ.) 12/76.

BOA. DH. HMŞ. 12/76/ 29 Teşrin-i Sani 1331/12 Aralık 1915

BOA. Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS.) 2875/7-7/a.

BOA. HR. SYS. 2880/15. 18 Ağustos 1331/31 Ağustos 1915

BOA. HR. SYS. 2880/22-4. 12 Eylül 1331/25 Eylül 1915

Dadrian N. Vahakn, Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sorunu Olarak Jenosid, Belge Yayınları, İstanbul, 1995.

Deynekli Adnan ve Kısa Sedat, Hacizde ve İflasta Sıra Cetveli, Alfa Yayınları, İstanbul, 1996.

Duman Önder, “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti ile Müttefikleri Arasında Bir Diplomatik Kriz: Ermeni Emval-i Metrukesi ve Borçları”, Ermeni Araştırmaları, Sayı: 22, Yaz 2006.

Düzceer Ali Rıza, Kadastro Kanunu, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara, 1996.

Esener Turhan ve Güven Kudret, Eşya Hukuku, Yetkin Kitapevi, Ankara, 2012.

Güner Hasan, “Ermenilerin Geride Bıraktıkları Mallar Hakkında Yapılan İlk Düzenlemeler ve Emval-i Metruke Komisyonları”, Yeni Türkiye Dergisi, Ankara, Eylül-Aralık 2014, S. 63.

Güner Hasan, Ermenilerin Emval-i Metrukesi, Astana Yayınları, Ankara, 2016.

İpekçi Nizam, İcra ve İflas Kanunu Tatbikatı Şerhi, Ege Hukuk Yayınları, Ankara, 2006.

İpekçi Nizam, İhtiyati Haciz ve Hacze İştirak, İpekçi Yayıncılık, 2006.

Kardeş Salahaddin, Ansiklopedik Hazine Malları Sözlüğü, Maliye Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 2004/36, Ankara, 2004.

Kardeş Salahaddin, Tehcir ve Emvali Metruke Mevzuatı, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012.

Kodaman Bayram, “İttihat-Terakki ve Almanya”, Yeni Türkiye Dergisi, Ankara, 2002, S. 44.

Kuru Baki, İcra ve İflas Hukuku, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 375, Ankara, 1975.

MAZC, 2. İçtima, 10. İni'kad, Devre: 3, Cilt 1, ss. 133-136. 30 Teşrin-i Sani 1331/13 Aralık 1915

Oğuzman M. Kemal, Seliçi Özer ve Özdemir Saibe Oktay, Eşya Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2004.

Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İsyanı, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2007.

Ozanemre Yayla Hatice Tolunay, “Gabinin Şartları”, Çankaya University Journal of Law, 7/2, Şubat 2011, ss. 196-203

Pamuk Şevket, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997.

Reisoğlu Safa, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayınları, İstanbul, 2006.

Süslü Azmi, Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayın No: 5 Van, 1990.

Şener Esat, Hukuk Sözlüğü, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2001.

Şimşek, Suat Türk Hukukunda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011.

Takvim-i Vekayi, 14 Eylül 1331/27 Eylül 1915, No: 2303; Düstur, II. Tertip, VII. Cilt, Dersaadet, 1336, ss. 737-740;

Tepekaya Muzaffer, “Osmanlı-Alman İlişkileri”, Yeni Türkiye Dergisi, Ankara, 2002, S. 44.

TTK Arşivi Nurettin Peker Koleksiyonu (NP.) 1.6.